

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

І. І. Килимник
А. М. Бровдій
А. В. Домбровська

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисциплін
ПРАВО (ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО)
та
ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ПРАВОЗНАВСТВО

(для студентів усіх форм навчання та спеціальностей)

Килимник І. І. Конспект лекцій з дисциплін ПРАВО (ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО) та ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ПРАВОЗНАВСТВО для студентів усіх форм навчання та спеціальностей / І. І. Килимник, А. М. Бровдій, А. В. Домбровська; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 85 с.

Автори канд. юрид. наук, доц. І. І. Килимник
канд. юрид. наук А. М. Бровдій
канд. юрид. наук, доц. А. В. Домбровська

Рецензент канд. юрид. наук, доц. Т. А. Коляда

Рекомендовано кафедрою правового забезпечення господарської діяльності, протокол № 7 від 22 лютого 2018р.

ЗМІСТ

1 Господарське право, як галузь права. Господарські правовідносини.	4
2 Суб'єкти господарської діяльності	16
3 Майнова основа господарювання.....	30
4 Господарські зобов'язання. Господарський договір	47
5 Господарська відповідальність.....	60
6 Захист економічної конкуренції	66
7 Правове регулювання торгівельної діяльності	70
8 Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності	77

1 Господарське право, як галузь права. Господарські правовідносини.

План:

1. Поняття, предмет, метод господарського права. Розмежування відносин, що регулюються господарським правом та іншими галузями права
2. Господарські правовідносини та їхній зміст
3. Джерела господарського права (Господарське законодавство)

1.1. Господарське право варто розглядати у трьох головних аспектах: як галузі права, як науки і як навчальної дисципліни.

Господарське право як галузь права (далі – ГП) – це система норм, які регулюють господарські відносини у процесі організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання, визначеними чинним Господарським кодексом України (далі – ГК).

Сутність ГП полягає у тому, що воно є інструментом, засобом забезпечення в господарському обігу, у народному господарстві та в економіці держави. Зазначена галузь права є порівняно молодого та дещо не до кінця сформованою, але однією із найбільш значущих для формування економіки держави галуззю права, оскільки останню неможливо уявити без налагодженого процесу виробництва різноманітних матеріальних благ для задоволення не тільки індивідуальних, а й групових та інших категорій спільних інтересів.

Наука господарського права визначає історію становлення та розвитку господарських відносин в Україні та за кордоном, виявляє закономірності, тенденції, прогалини правового регулювання господарських відносин та напрацьовує рекомендації щодо вдосконалення як правового регулювання, так і правозастосовчої практики, використовуючи різноманітні наукові методи.

Завдання науки господарського права :

- забезпечення обґрунтованості та ефективності нормотворчого процесу з урахуванням наукової думки;
- визначення критеріїв оцінки відповідності господарського права закономірностям і принципам правового регулювання;
- розроблення найоптимальніших механізмів реалізації норм господарського права;
- створення єдиного понятійного апарату господарського права;
- пояснення правотворчих та правозастосовчих рішень та прогнозування наслідків порушення закономірностей правового регулювання.

Предметом господарського права як навчальної дисципліни є ті суспільні економіко-правові відносини, в які вступають суб'єкти господарювання з метою здійснення своєї виробничо-господарської,

підприємницької діяльності. Господарське право як навчальна дисципліна вивчає сутність знань і навичок правового регулювання господарської діяльності та використання відповідних правових норм у практиці професійної діяльності юристів, економістів, менеджерів тощо.

ГП не регулюються майнові та особисті, немайнові відносини, що регулюються ЦК, а також земельні, лісові, гірничі та водні відносини, відносини щодо використання, охорони рослинного та тваринного світу, територій та об'єктів природного заповідного фонду, трудові відносини, фінансові відносини за участю суб'єктів господарювання, що виникають у процесі формування та виконання бюджетів усіх рівнів, адміністративні та інші відносини з управління за участі суб'єктів господарювання, органів державної влади або місцевого самоврядування, наділені господарськими компетенціями, безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єкта господарювання.

Водночас варто зазначити, що чіткої межі між господарським, цивільним, екологічним, фінансовим, податковим, адміністративним та іншими галузями права провести важко. Це обумовлено насамперед тим, що господарські відносини мають комплексне значення, оскільки господарська діяльність може виникати як стосовно використання об'єктів права власності українського народу на природні ресурси, так і інших матеріальних та нематеріальних благ, що є приватною, державною чи комунальною власністю та можуть бути об'єктами впливу й інших галузей права.

Особливо дискусійним є розмежування господарського права з цивільним правом. Варто зауважити, що у разі існування колізії між цивільним та господарським законодавствами, перевага повинна надаватися нормам господарського права, як спеціальним, стосовно загальних норм цивільного права.

Податкове законодавство, що вивчає способи наповнення бюджетів, обумовлене багатьма інститутами ГП, наприклад, щодо регламентації порядку формування собівартості та ціни продукції, порядку нарахування прибутку, регламентації бухгалтерського обліку, порядку розрахунку з іноземними контрагентами, спеціального режиму господарювання тощо.

Господарська діяльність, як предмет ГП – це діяльність, що обумовлюється виробництвом і реалізацією продукції, виконанням норм робіт і наданням послуг, а також із забезпечення виробників необхідними ресурсами.

Нормативне визначення господарської діяльності таке – це діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ст. 3 ГКУ).

Ознаками господарської діяльності є те, що вона:

1. Здійснюється у сфері суспільного виробництва, а не у сфері особистого споживання.

2. Вона обумовлена насамперед тією сферою суспільного виробництва, у якій відображується використання майна, здійснюється там, де здійснюються речові права.

3. Результати господарської діяльності мають реалізовуватись за плату, тобто функціонувати як товар.

4. Поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні інтереси.

Отже, господарська діяльність за своєю сутністю діяльність організаційно-майнова, де організаційний і майновий елементи пов'язані.

Господарська діяльність у найповнішому вигляді проявляється у сфері матеріального виробництва.

Типовими сферами господарської діяльності є виробництво та реалізація продукції виробничо-технічного призначення та питання будівництва, виконання науково-технічних і проектно-конструкторських робіт, перевезення вантажів різними видами транспорту тощо.

Окремі результати господарської діяльності (роздрібна торгівля, пасажирські перевезення, надання інших послуг окремим громадянам) виходить за межі сфери матеріального виробництва, на першому плані тут відносини споживання, у межах яких здійснюється за домовленістю окремих громадян – господарська діяльність тут вторинна, вона є тільки засобом.

Допоміжне значення господарської діяльності особливо помітно у соціальній сфері.

Залежно від мети, способу організації та здійснення господарської діяльності виокремлюють два її різновиди:

1. *Підприємницьку (комерційну)* – це діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів із метою отримання прибутку. Це ініціативна, самостійна, систематична, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг із метою отримання прибутку, яку здійснюють фізичні та юридичні особи – суб'єкти господарювання, зареєстровані, як господарюючі суб'єкти у порядку, встановленому у законодавстві.

2. *Непідприємницьку (некомерційну)* – ця діяльність здійснюється для задоволення певних суспільних потреб, незалежно від прибутковості такої діяльності. Отримання прибутку від такої діяльності не є обов'язковим. Такою є діяльність частини казенних експериментальних та інших планово збиткових підприємств, що фінансуються за рахунок державних бюджетів.

3. *Діяльність не господарюючих суб'єктів*, спрямована на створення та підтримання необхідних матеріально-технічних умов їхнього функціонування, що здійснюється за участі, або без участі суб'єктів

господарювання є господарчим забезпеченням не господарюючих суб'єктів (наприклад, будівництва гуртожитків Університетом).

Підприємництво – це комерційна, певною мірою творча діяльність, яка є пошуком можливостей максимального використання обмежених ресурсів і ефективної реалізації цих можливостей на практиці.

Підприємець під час здійснення цієї діяльності відповідає за її результати.

Самостійність підприємця у здійсненні власної діяльності полягає у тому, що ніхто, навіть держава, не можуть втручатися у господарську діяльність підприємства. Також вона полягає у тому, що підприємці без обмежень можуть здійснювати будь-які різновиди підприємницької діяльності, що не заборонені законом.

Для зайняття підприємницькою діяльністю потрібно отримувати патент або ліцензію. Порядок патентування та ліцензування встановлюються в окремих нормативно-правових актах (далі – НПА).

Принципи підприємницької діяльності :

1. Вільний вибір підприємцем різновиду підприємницької діяльності.

2. Самостійність у виборі постачальників, споживачів, матеріально-технічних, інших ресурсів, встановлення цін на продукцію та послуги.

3. Підприємництво здійснюється на підставі вільного найму працівників.

4. Комерційний розрахунок і власний ризик здійснення.

5. Підприємці мають право вільно розпоряджатися отриманим прибутком.

6. Підприємництво може здійснюватися у будь-якій організаційно-правовій формі, не забороненій законодавством.

Принципи регулювання господарських відносин – це ті засади, що визначають особливості регулювання господарських відносин. В окремих випадках вони можуть застосовуватися безпосередньо.

До головних принципів господарського права належать такі:

- 1) забезпечення економічної багатоманітності;
- 2) свобода господарської діяльності та ініціативи;
- 3) свобода руху капіталів, товарів, послуг;
- 4) рівний захист усіх суб'єктів господарювання;
- 5) демонополізація економіки та розвиток конкуренції;
- 6) обмежене втручання держави в господарську діяльність;
- 7) забезпечення національних інтересів, наприклад, шляхом науково-технічних розробок;
- 8) захист споживачів;
- 9) декриміналізація та детінізація економіки;
- 10) захист національного товаровиробника;
- 11) забезпечення правопорядку і законності в господарській діяльності.

Методи господарського права:

1. *Метод автономних рішень суб'єктів господарських відносин* – суб'єкти господарювання мають право ініціативи приймати будь-які рішення, які не суперечать законодавству України. У межах цього методу суб'єкти господарювання можуть самостійно планувати господарську діяльність, вільно обирають предмети господарських договорів, визначають зобов'язання в них і всі необхідні елементи господарських взаємовідносин.

2. *Метод владних приписів* – господарюючі суб'єкти підпорядковуються тим моделям правовідносин, що визначені законодавчо. Це може бути, наприклад, додержання заборон на здійснення підприємницької діяльності, дотримання певних спеціальних режимів тощо.

3. *Метод рекомендації* – держава регулює поведінку суб'єктів господарювання шляхом рекомендації можливих моделей правовідносин. Наприклад, встановлюються зразкові форми договорів, методичні рекомендації щодо здійснення певних різновидів господарської діяльності тощо.

Зазначені методи використовуються залежно від певних господарських ситуацій, державного інтересу тощо.

1.2. Господарське правовідношення – це вид суспільних відносин, де існує зв'язок між суб'єктами господарювання, що проявляється в їхніх взаємних правах і обов'язках.

У процесі здійснення господарської діяльності суб'єкти господарювання вступають у різні правовідносини. Наприклад, договірні зобов'язання щодо постачання продукції, перевезення вантажів, проектно-дослідних, конструкторських, будівельних та інших робіт. У господарських правовідносинах відображаються як приватні інтереси суб'єктів господарювання, так і публічні інтереси, інтереси суспільства.

Ознаки господарських правовідносин:

1. Змістом і структурою господарських правовідносин є взаємозв'язок прав і обов'язків суб'єктів господарювання. При цьому права одних суб'єктів кореспондують обов'язки інших суб'єктів.

2. Типовою ознакою господарських правовідносин є те, що тут є нетипове різке протиставлення прав одних суб'єктів обов'язкам інших.

3. Крім того типовими рисами господарських правовідносин є те, що ці правовідносини є галузевим різновидом правовідносин, що відображають сутність і структуру суспільного виробництва.

4. Господарські правовідносини є різновидом вольових суспільних відносин. У цьому разі є наявною воля двох і більше суб'єктів

господарювання, і спрямованість цієї волі направлена на задоволення як приватних, так і публічних інтересів.

5. Вони ґрунтуються на господарсько-правових нормах.

6. Господарські правовідносини є юридичним засобом повернення правових норм у господарське життя суспільства. Отже, господарські правовідносини є передумовою господарської діяльності.

7. Суб'єкти правовідносин – це господарські організації (підприємства, об'єднання підприємств, господарські товариства, а також громадяни, що здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці).

8. Їхніми об'єктами є речі, зокрема гроші, цінні папери, а також дії зобов'язаних суб'єктів. Крім того, об'єктами господарських відносин можуть бути нематеріальні блага, що використовуються під час господарської діяльності (фірмове найменування, товарний знак, комерційна таємниця тощо).

Юридичні факти є підставою виникнення господарських правовідносин і, відповідно виникнення прав і обов'язків суб'єктів господарювання. Це ті життєві обставини, з якими пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Важливим є те, що відповідні життєві обставини повинні безпосередньо стати в основі виникнення, зміни або припинення цивільних прав і обов'язків осіб, що вступають у правовідносини, тобто стати безпосередньою їхньою основою.

Юридичні факти, відповідно до теоретичних положень класифікуються за такими підставами:

1. За наслідками, які спричиняє юридичний факт:

- правоутворюючі (є підставою виникнення правовідносин);
- правозмінюючі (змінюють наявні правовідносини);
- правоприпиняючі (обумовлюють припинення правовідносин).

Наприклад, акт купівлі-продажу автомобіля є підставою виникнення права власності на автомобіль у покупця; перехід на іншу роботу змінює коло прав і обов'язків робітника; скасування державної реєстрації припиняє існування юридичної особи.

2. За формою юридичних фактів:

- позитивні;
- негативні.

Нерідко норми права пов'язують юридичні наслідки не тільки з наявністю тієї чи іншої обставини, але й з її відсутністю. Факти, що свідчать про відсутність будь-яких обставин або дій, в юридичній науці називають негативними фактами. Наприклад, невиконання обов'язку боржником за договором є підставою для виникнення у кредитора права звернутись із позовом до суду; неперебування в іншому зареєстрованому шлюбі є тим фактом, що дає змогу зареєструвати шлюб.

3. За сутністю дії юридичного факту:

- факти обмеженої, одноразової дії;

– факти-стани (існують тривалий час, безперервно або періодично породжують правові наслідки).

4 За сутністю зв'язку факту з індивідуальною волею особи:

- юридичні події (обставини, що не залежать від волі особи);
- юридичні дії (обставини, що є вольовими діями).

Юридичні дії в свою чергу поділяються на такі: 1) правомірні (юридичні акти-дії та юридичні вчинки); 2) неправомірні.

Юридичні акти спрямовані на досягнення правового результату. Вони мають головне значення серед правомірних дій. Розрізняють такі акти-дії: правочини; акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування; рішення суду. Правочином, відповідно до ч. 1 ст. 202 Цивільного кодексу України є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Їхні учасники діють із метою досягнення поставленої мети. Акти органів державної влади і місцевого самоврядування є владними розпорядженнями відповідних органів. Такими актами є, наприклад свідоцтво про реєстрацію шлюбу, ордер на квартиру, свідоцтво про народження дитини, свідоцтво про смерть тощо. Рішення суду, зазвичай, є підставою виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин тільки в сукупності з іншими юридичними фактами. Воно стає одним із важливіших фактів, що породжує правові наслідки [40, с.134]. Наприклад, після визнання фізичної особи померлою є підставою виникнення спадкових правовідносин.

На відміну від юридичних актів юридичні вчинки – це правомірні дії, що спричиняють виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин незалежно від волі осіб, які їх вчинили. Автор відкриття або винаходу не обов'язково усвідомлює юридичні наслідки такого вчинку. Безпосередньою метою його діяльності є саме досягнення наукового результату, але у зв'язку із цим виникає низка цивільно-правових наслідків – автор отримує певні майнові та немайнові права. На цій підставі створення результату творчої праці є юридичним вчинком, а не юридичним актом [40, с. 156].

Неправомірними діями є правопорушення, які стають підставою виникнення таких правовідносин: відносини з відшкодування шкоди, заданої каліцтвом або смертю особи, відносини із відшкодування майнової шкоди, відносини із відновлення порушених прав, або витребування майна із чужого незаконного володіння тощо.

Подіями визнаються життєві обставини, настання яких не залежить від волі та свідомості особи. Події умовно поділяються на такі: 1) ті, які повністю не контролюються людиною, наприклад стихійні лиха – повені, землетруси, цунамі; 2) ті, які певною мірою обумовлені діяльністю людини, але через свою сутність не можуть бути підкорені її волі – епідемії, епізоотії, війни тощо. Наприклад, у результаті землетрусу було пошкоджено застрахований товар, який перебував на складі продавця. Це стало підставою виникнення правовідносин між страховою організацією та

власником майна, у випадку, якщо за умовами договору вказаний випадок підпадав під ознаки страхового.

Нерідко для виникнення (зміни або припинення) правовідносин потрібен не один юридичний факт, а певна їхня кількість. Таке сполучення називається юридичним складом.

Типовою ознакою системи юридичних фактів у господарському праві є те, що тут переважають дії учасників господарських правовідносин і меншою мірою події, як факти які зупиняють права або змінюють їх.

Однією із особливостей господарських правовідносин є їхня складність і багатогранність. Господарські правовідносини є тривалими. Ця тривалість зумовлена стійкістю зв'язків учасників господарювання та великими інтервалами багатьох господарських процесів (наприклад, у важкій промисловості, капітальному будівництві тощо).

Класифікація господарських правовідносин:

1. *За об'єктами правового регулювання:*
 - речові (речові абсолютні й речові абсолютно-відносні);
 - зобов'язальні.
2. *За сферою дії:*
 - внутрішньогосподарські – ті відношення, які виникають у середині підприємства чи господарського товариства;
 - зовнішньогосподарські – між суб'єктами господарювання.
3. *За галузями народного господарства:*
 - у промисловому виробництві;
 - у капітальному будівництві;
 - на транспорті;
 - у зв'язку і таке інше.
3. *За суб'єктом:*
 - правовідносини між підприємством, господарським товариством, їх органами і органами господарського керівництва. Правовідносини можуть виникати тільки між органами господарського керівництва;
 - між іншими суб'єктами господарювання.
4. *За характером:*
 - відносини щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності;
 - відносини щодо управління господарською діяльністю.
5. *За взаємним становищем сторін:*
 - горизонтальні (рівність суб'єктів);
 - вертикальні (один із учасників є орган управління).

1.3. Господарське законодавство – це самостійна галузь законодавства, що являє собою систему нормативних актів, правила яких регулюють господарські відносини щодо організації та здійснення господарської діяльності у галузі суспільного виробництва і обігу.

Ознаками та особливостями господарського законодавства є те, що воно включає в себе норми двох і більше галузей права. Наприклад, Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про захист прав споживачів», Закон України містять норми, що належать до господарського, цивільного, адміністративного, фінансового, трудового та інших галузей права. Деякі інші акти є навпаки одно галузевими, наприклад, Положення про поставку продукції виробничо-технічного призначення.

Іншою ознакою господарського законодавства є множинність нормативно-правових актів, що зумовлено розгалуженою сферою регулювання господарського права.

Господарське право регулює широкий спектр суспільних відносин: банкрутство, договірна діяльність, здійснення діяльності в окремих специфічних сферах господарювання, монопольне законодавство, про захист прав споживачів тощо.

Крім того, множинність джерел господарського права зумовлена різними формами власності та множинністю сфер господарської діяльності залежно від галузей виробництва чи сфер здійснення господарської діяльності, наприклад, господарська діяльність здійснюється у сфері промисловості, лісгосподарської діяльності, торговельної діяльності тощо та зумовлена також тим, що неможливо кодифікувати в одному нормативно-правовому акті все господарське законодавство.

Ознакою господарського законодавства є пов'язаність із правом інших країн і з міжнародними договорами.

Поняття «господарське законодавство» досить широке, оскільки воно охоплює як господарський кодекс, закони у сфері господарської діяльності, так і підзаконні нормативно-правові акти з питань господарської діяльності – це акти міністерств, агентств, інспекцій та інших органів виконавчої влади.

Серед господарського законодавства можна також виокремити, статuti, акти про структурні підрозділи підприємств інші внутрішні акти суб'єктів господарювання, що обумовлені його господарською діяльністю. Отже, джерелом юридичної сили таких нормативних актів є компетенція та повноваження самих господарюючих суб'єктів.

За юридичною силою господарське законодавство функціонує як вертикальна ієрархічна система нормативних актів.

Класифікація нормативно-правових актів господарського законодавства:

1. Акти, норми яких є загальними правилами функціонування господарських правовідносин. Вони містяться у ГКУ, ЦКУ та інших кодексах.

2. Компетенційні акти – визначають права та обов'язки господарських суб'єктів щодо їхнього господарювання.

3. Акти планування, програмні. Наприклад, програма розвитку інвестиційної діяльності на 2002 – 2010 роки, затверджена Постановою КМУ.

Конституція України має найвищу юридичну силу, встановлює загальні та галузеві принципи регулювання господарських відносин, гарантії для здійснення господарської підприємницької діяльності. Наприклад, забезпечення захисту прав усіх суб'єктів власності й господарювання, соціальна спрямованість економіки, рівність усіх суб'єктів права власності перед законом.

Державний захист прав споживачів, контролювання якості та безпеки.

Господарські кодекси (далі – ГК), прийняті і діють у багатьох зарубіжних країнах. В Україні ГК прийнято 16 січня 2003 року і набрав чинності з 1 січня 2004 року. ГК встановлює засади господарської діяльності, має на меті забезпечення зростання ділової активності, розвиток підприємництва, підвищення ефективності суспільного виробництва, соціальної спрямованість виробництва, підтвердження суспільного господарського порядку, сприяння гармонізації економіки України з іншими економічними системами. ГК складається з 9 Розділів.

Серед господарських законів виокремлюють закони про різновиди та про правовий статус суб'єктів господарювання. Це Закони України «Про господарські товариства», «Про кооперацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про страхування», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність».

До підзаконних нормативно-правових актів належать Укази Президента України, наприклад, Указ «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії», Указ «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку», Розпорядження Президента України. Також, до підзаконних нормативно-правових актів відносять Постанови Кабінету Міністрів України з господарських питань. Наприклад, Постанова КМУ «Про перетворення деяких державних і казенних підприємств».

Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 застосовується до всіх міжнародних договорів України, регульованих нормами міжнародного права й укладених відповідно до Конституції України та цього Закону. Відповідно до його норм, міжнародні договори – це укладені у письмовій формі з іноземною державою, або іншим суб'єктом міжнародного права, які регулюються міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься міжнародний договір в одному чи декількох документах, і незалежно від його міжнародного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Класифікація міжнародних договорів:

1. За кількістю учасників:

- *двосторонні* (наприклад, договори про торгово-економічне співробітництво, про міжнародні перевезення, транспорт, про взаємний захист інвестицій, про вільну торгівлю і такі інші.);
- *багатосторонні* (наприклад, Женевські вексельні конвенції двадцятих років, Гаазької конференції з міжнародного приватного права, Міжнародного інституту з комунікацій міжнародного приватного права, Комісії ООН з права міжнародної торгівлі, Всесвітня організація інтелектуальної власності тощо).

2. За предметом:

- *зовнішньоекономічні* (наприклад, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 1980 р.);
- *про захист інвестицій* (Конвенція про заснування багатостороннього агентства по гарантіям інвестицій 1985 р.);
- *по транспорту* (Конвенція про міжнародні залізничні перевезення вантажів, пасажирів та багажу від 1980 р.).

3. За нормативним складом:

- *договори, що містять виключно матеріальні норми;*
- *договори, що містять колізійні норми;*
- *змішані міжнародні договори (містять як матеріальні, так і колізійні норми).*

4. За суб'єктами створення:

- *ті міжнародні договори, що створення державами* (наприклад, Угода про створення всесвітньої організації торгівлі);
- *про створення союзів* (наприклад, Договір про створення економічного союзу);
- *договори, що створені міжнародними організаціями* (Договір всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право).

5. За рівнем:

- *міждержавні* – договори найвищого рівня, які укладаються від імені держав.
- *міжурядові* – які укладаються від імені уряду держави (Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення).
- *міжвідомчі* – укладаються між відомствами країни.
- Договори вищого рівня не повинні суперечити договорам нижчого рівня.

6. За суб'єктами учасників:

- *регіональні* - відкриті для держав окремого регіону (Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності від 1992 року, лише для країн СНД);
- *універсальні* – розраховані на широке застосування (Венська конвенція про охорону літературних художніх творів від 1886 року)

7. За потребами трансформації:

– *самовиконувані* – для цих договорів не потрібно прийняття додаткових договорів у внутрішньому праві;

– *несамовиконувані* – мають загальне значення, і для їх застосування потрібно прийняття відповідного НПА у кожній окремій державі-учасниці.

8. За суб'єктом укладання:

– *укладені Україною;*

– *укладені УРСР* (діє Віденська конвенція про правонаступництво держав);

– *укладені СРСР* (ЗУ «Про правонаступництво» від 1991 року – ст. 6, 7).

Звичай

Ст. 38 Статуту міжнародного суду ООН визначає, що звичай – є доказом загальної практики, визнаний у якості правової норми. Звичай визнаються найстарішою формою правового регулювання. Їх зачатки знаходять ще у стародавньому світі, а перші кодифікації звичаїв відомі з періоду середньовіччя.

Серед достоїнств звичаїв виокремлюють їхню гнучкість, відповідність потребам практики, а до недоліків звичаїв зараховуються невизначеність, неузгодженість, нечіткість, розрізненість, складність у розпізнаванні, стихійність.

Випадки потреби у застосуванні звичаїв є нечисленними. В умовах сучасної правової системи господарського права, звичай, переважно, застосовуються у зовнішньоекономічній діяльності, для регулювання міжнародної торгівлі, при торгівельному мореплавстві, перевезеннях, для банківських, розрахункових відносин, у процесі поставки.

На необхідність у застосуванні звичаїв вказують численні норми міжнародних нормативно-правових актів, наприклад, ст. 9 Віденської конвенції Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів зазначає, що сторони зв'язані будь-яким звичаєм, щодо якого вони домовились. Застосування звичаїв передбачено і у внутрішніх нормативно-правових актів, наприклад, ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачає, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при укладанні контракту мають право використовувати відомі міжнародні звичай. Це саме стосується і ст. 6 Кодексу торговельного мореплавства і ст. 28 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Міжнародним звичаям властиво те, що їх кодифікацією займаються міжнародні організації, наприклад, Міжнародна торгова палата (м. Париж) здійснювала кодифікацію Правил ІНКОТЕРМС (правила інтерпретації міжнародних комерційних термінів).

Крім того, Міжнародна торгова палата здійснює кодифікацію уніфікованих правил по форс-мажорним обставинам і багато інших кодифікацій.

Класифікація звичаїв:

1. За ступенем обов'язковості:

- імперативні;
- диспозитивні.

2. За нормативним складом:

- матеріальні;
- колізійні;

3. За предметом регулювання:

- договірні;
- не договірні.

4. За розповсюдженням:

- міжнародні;
- національні;
- місцеві.

5. Серед міжнародних звичаїв розрізняють:

- торгівельні звичаї;
- звичаї торгівельного мореплавства;
- звичаї ділового обігу.

Обов'язковим для звичаїв є загальні умови, типові стандарти-контракти, проформи, керівництва по договорам і формуляри, що застосовуються для певних видів господарських відносин. Ці документи мають рекомендаційне значення, вони можуть розроблятися самими учасниками господарського обігу (наприклад, транснаціональними корпораціями, міжнародними неурядовими організаціями).

Від звичаїв потрібно розрізняти узвичаєння. Вони не є нормами права та мають допоміжне технічне значення. Узвичаєння можуть визначати деталі угод, допомагають подолати прогалини по контрактах, використовуються для тлумачення умов контрактів, для з'ясування раціонального порядку виконання зобов'язань тощо.

За допомогою узвичаєнь може визначатися терміни, які використовуються в контрактах.

2 Суб'єкти господарської діяльності

План

1. Поняття та ознаки суб'єктів господарювання
2. Установчі документи суб'єктів господарювання
3. Порядок і головні етапи створення суб'єктів господарювання
4. Поняття та види реорганізації суб'єктів господарювання
5. Правове регулювання банкрутства суб'єктів господарювання

2.1 Учасниками правовідносин у сфері господарювання – є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та місцевого самоврядування, що наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які є засновниками суб'єктів

господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на підставі відносин власності.

Суб'єкти господарської діяльності – це учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність прав та обов'язків), мають відокремлене майно та несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах свого майна.

Суб'єкти підприємницької діяльності – це особи, що здійснюють самостійну, на власний ризик діяльність, спрямовану на отримання прибутку та зареєстровані як підприємці у встановленому законом порядку.

Не господарюючі суб'єкти – це особи, чия діяльність із господарського забезпечення спрямована на підтримання необхідних матеріально-технічних умов їхнього функціонування.

До ознак суб'єктів господарювання належать такі:

1. *Організаційно-правова форма, в якій здійснюється господарська діяльність.* **Організаційно-правова форма** – це передбачена, або санкціонована правом організаційна структура, в якій діє суб'єкт господарського права. У теорії організаційно-правову форму визначають як сукупність майнових та організаційних ознак, за якими можна розрізнити один різновид суб'єктів господарювання від інших, ідентифікувати кожного з них. Це процедура створення суб'єкта господарювання, засновницькі документи, способи формування майнової бази, особливості й межі відповідальності власників, засновників, учасників, їх кількість, статус, права та обов'язки, відповідальність один перед одним та перед контрагентами, права на майно, правовий режим майна, діяльності суб'єкта, можливості стягнення за боргами суб'єкта, звернення вимог до його учасників, форма власності, порядок управління, публічність діяльності, порядок реорганізації та ліквідації і тощо.

Різновиди організаційно-правових форм:

- 1) підприємства;
- 2) господарські товариства;
- 3) кооперативи;
- 4) фізичні особи-підприємці тощо.

Право на вибір організаційно-правової форми встановлюється законодавчо щодо певних суб'єктів. Наприклад, страхові компанії можуть бути створені та діяти тільки у формі акціонерних, повних, командитних товариств, або товариств з додатковою відповідальністю відповідно до Закону України «Про страхування». Банки можуть бути утворені та діяти тільки у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку, відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність».

2. **Майнова самостійність** – наявність відокремленого та закріпленого за суб'єктом господарювання майна у формі основних фондів, оборотних коштів і інших цінностей. У майновому відношенні

суб'єкти господарювання є самостійними і незалежними від рішень засновників і учасників.

Майно суб'єкта господарювання відокремлюється і закріплюється за ним у певній правовій формі, і визначається в установчих документах (установчому договорі, статуті, рішенні про утворення), а також у балансі, у кошторисі, інвентаризаційному описі, де відображається вартість майна в цілому, а також поточні та інші банківські рахунки. Банківські рахунки відображають відокремленість майна суб'єктів господарювання, демонструють їхню участь у товарно-грошовому обігу.

Приналежність найважливіших майнових об'єктів, наприклад, нерухомості, відображається у правоустановчих документах, що свідчить про легальність цих об'єктів. Це може бути свідоцтво про право власності, реєстрація в органах Державної фіскальної служби, договорах.

Суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію на підставі права власності, що властиве приватним підприємствам, фізичним особам-підприємцям, господарським товариствам, кооперативам, а також на підставі права господарського відання або права оперативного управління, що властиве державним комерційним підприємствам та казенним підприємствам. Також можливе право майнового управління. Цим правом користуються міністерства, інші державні установи, що перебувають на утриманні з державного бюджету, а також казенні підприємства. Крім того, суб'єкти господарювання можуть використовувати майно на праві оренди (тобто праві користування).

3. Правосуб'єктність суб'єктів господарювання – це законодавчо визначена сукупність юридичних можливостей участі в господарській діяльності. Її можна визначити як провідну ознаку суб'єкта господарювання.

Суб'єкт господарювання має можливість набувати майнові та особисті немайнові права, вступати у зобов'язання, виступати в судових органах. Одним із важливих критеріїв визначення господарської правосуб'єктності є вид і сфера здійснення економічної діяльності відповідним суб'єктом господарювання. Залежно від цього, а також від наявності певних особливих прав та обов'язків у суб'єкта господарювання (найчастіше це можна простежити на прикладі державних та комунальних підприємств), правосуб'єктність можна визначити як загальну або спеціальну.

Правосуб'єктність суб'єкта господарювання в доктрині господарського права визначається як господарська компетенція, тобто сукупність встановлених законодавством і набутих у господарських правовідносинах прав і обов'язків.

4. Легітимність. Будь-яка юридична особа отримує статус суб'єкта господарювання та визнається юридичною особою тільки після її державної реєстрації та отримання виписки з Єдиного державного реєстру підприємств організацій України про внесення про неї відомостей до цього

реєстру. Сьогодні вказаний реєстр є відкритим та інформація в ньому є доступною для перегляду кожному. У зв'язку з цим, контрагенти та всі охочі можуть проаналізувати інформацію про суб'єкта господарювання, а саме: розмір його статутного фонду, кількість та персоналії засновників та вклад кожного з них, підписанта та директора відповідного суб'єкта господарювання, інформацію про його статус (чи перебуває у стані ліквідації чи банкрутства) тощо.

5. Відповідальність за результати господарювання.
Відповідальність суб'єктів господарювання можуть виражатися у трьох формах:

- застосування оперативно-господарських санкцій;
- майнова відповідальність (наприклад, пеня, штраф тощо);
- відшкодування збитків суб'єктам унаслідок порушення власних зобов'язань.

Класифікація суб'єктів господарювання:

1. За способами ведення діяльності:

- господарські організації (підприємства, господарські товариства, фермерські господарства);
- господарські об'єднання (холдинги, промислово-фінансові групи, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, комбінати тощо);
- фізичні особи-підприємці.
- Залежно від форм власності:
- приватні підприємства;
- підприємства, що діють на основі колективної власності;
- комунальні підприємства;
- державні підприємства;
- змішані підприємства;
- спільні комунальні підприємства, що діють на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва.

2. За метою отримання прибутку:

- комерційні;
- некомерційні – фінансуються з державного бюджету (казенні підприємства, споживчі кооперативи, громадські організації, політичні партії).

3. Залежно від способу утворення та формування статутного капіталу:

- унітарні – створюються одним засновником, який виокремлює необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який призначається (обирається) засновником (наглядовою радою такого підприємства у разі її утворення), керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах

трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

– корпоративні – утворюються зазвичай двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на підставі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства.

4. За порядком створення:

– за волевиявленням засновників, на підставі установчих документів;

– відповідно до розпорядчого акту органу державної влади, місцевого самоврядування (наприклад, державні та комунальні унітарні підприємства).

5. За ознаками установчих документів:

– суб'єкти, установчими документами яких є статuti (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю);

– суб'єкти, установчими документами яких є засновницькі договори (повне, командитне товариства).

6. За правовим режимом майна:

– суб'єкти-власники майна (господарські товариства, приватні підприємства);

– суб'єкти не власники майна (державні та комунальні унітарні підприємства).

7. За суб'єктами засновника:

– ті господарюючі суб'єкти, засновниками яких є держава, територіальна громада (казенні підприємства, комунальні підприємства);

– засновниками яких є фізичні особи (наприклад, об'єднання фізичних осіб – кооперативи);

– засновниками яких є юридичні особи (наприклад, асоційовані підприємства);

– засновниками яких є як фізичні, так і юридичні особи (будь-які господарські товариства).

8. За кількістю учасників:

– суб'єкти господарювання, створені однією особою (наприклад, акціонерне товариство однієї особи);

– створені декількома особами (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо).

9. За організаційними ознаками:

– прості – ті, що утворені на базі власності фізичних та юридичних осіб;

– складні – це ті, що утворені за умови об'єднання декількох юридичних осіб (наприклад, об'єднання споживчої та промислової кооперації, асоціації, корпорації тощо).

10. За ознакою економічної залежності:

- головні юридичні особи;
- залежні юридичні особи.

11. За критерієм особливості правового статусу:

- національні юридичні та фізичні особи-підприємці (розповсюджується національний режим);
- іноземні юридичні та фізичні особи-підприємці (встановлюються декілька правових режимів – режим найбільшого сприяння, преференційний режим, рестрекційний режим);
- юридичні особи з іноземними інвестиціями (у разі, якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить принаймні десять відсотків).

2.2 Установчі документи суб'єктів господарювання – це документи, що визначають індивідуальні особливості статусу певного господарюючого суб'єкта в рамках діючого законодавства. Відповідно до ст. 57 ГК, установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання.

Засновницький договір господарюючого суб'єкта укладається, а статут затверджується його засновниками (учасниками). В установчих документах повинні міститися відомості про найменування, мету і предмет господарської діяльності, склад і компетенцію органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподіл прибутків, збитків, умови реорганізації та ліквідації.

У засновницькому договорі засновники зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності, щодо суб'єктів господарювання, визначають умови передачі майна суб'єкту господарювання, порядок розподілу прибутків, управління діяльністю суб'єкту господарювання та участі його засновників, порядок прибуття та вступу нових засновників, порядок реорганізації та інші норми.

У статуті повинні бути відомості про найменування суб'єкта господарювання, мету прямої діяльності, розмір і порядок утворення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, інформація про органи управління, умови реорганізації та ліквідації, а також відомості, обумовлені особливостями організаційно-правової форми суб'єкта господарювання. Положенням визначається господарська компетенція органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів у випадках, визначених законом.

2.3 Суб'єкт господарювання може бути утворений за рішенням власника майна, або уповноваженого ним органу. За рішенням інших органів та організацій, громадян, шляхом заснування нового, або реорганізації діючого суб'єкта господарювання, з додержанням умов законодавства.

Більшість суб'єктів господарювання утворюються за волевиявленням власників майна або уповноважених ним органів. Це є класичний шлях створення суб'єкта господарювання.

Порядок державної реєстрації суб'єктів господарювання включає такі етапи.

1. Виявлення ініціативи та волі осіб, які бажають об'єднатися та об'єднати майно для того щоб стати учасниками ТОВ.

Порядок реєстрації ТОВ встановлюється Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

2. Для створення товариства з обмеженою відповідальністю (далі Підприємство) підприємства-засновники або фізичні особи-засновники (далі Засновники), скликають установчі збори, на яких ухвалюють рішення щодо створенні цього Підприємства. Таке рішення оформляється протоколом установчих зборів. Максимальна кількість засновників не повинна перевищувати 100. Якщо кількість засновників налічуватиме 100 і більше, згідно з положеннями чинного законодавства таке ТОВ повинно бути реорганізоване у іншу організаційно-правову форму.

На установчих зборах засновники повинні розглянути й затвердити такі питання:

- про створення Підприємства та присвоєння йому назви. До найменування підприємства діють певні вимоги затверджені Наказом Міністерства юстиції України 05.03.2012 № 368/5;

- про затвердження Статуту.

- відповідно до ст. 82 ГК України статут є установчим документом. У статуті визначається засновники, розмір їхнього вкладу та вид вкладу, місцезнаходження (юридичну адресу), структуру підприємства, органи управління, виконавчі органи тощо. Цивільний та Господарський кодекси України містять відомості які обов'язково повинні бути відображені у статуті, крім цього засновники вправі визначити й інші положення які не заборонені законом.

- сьогодні господарське товариство може створюватися на підставі модельного статуту, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України, від 16.11.2011 № 1182 «Про затвердження модельного статуту товариства з обмеженою відповідальністю». У випадку прийняття засновниками рішення діяти на підставі модельного статуту. Цей документ не потребує реєстрації у державного реєстратора оскільки затверджений постановою Кабінету Міністрів України і є однаковим для всіх.

- про розподіл і визначення частин засновників у статутному фонді;
- про затвердження розміру статутного фонду. На сьогодні день мінімальний розмір Статутного фонду не визначений. Підтвердження внесення частки у статутний фонд державному реєстратору не надається.
- про визначення та призначення директора Підприємства;
- директор може обиратися зі складу засновників або будь-яка фізична особа з повною дієздатністю. Директор є найманою особою і працює на підставі трудового договору. Обсяг його прав і обов'язків визначається у статуті.
- про державну реєстрацію (проведення державної реєстрації засновники доручають директорові або призначають іншу особу, якій видають доручення, де вказуються повноваження і його паспортні дані).
- потрібно відзначити, що перед проведенням установчих зборів, засновники, (така вимога ставиться до юридичних осіб – засновників) повинні одержати від своїх повноважних органів рішення про створення такого Підприємства й розмір частини, що буде внесена як внесок у Статутний фонд. Для того щоб з'ясувати компетенцію повноважних органів, необхідно одержати від них належно посвідчені копії установчих документів.

3. Підписи засновників проставляються на примірнику статуту, ці підписи підлягають нотаріальному посвідченню.

4. Заповнюється реєстраційна картка встановленого зразка. Форми карток затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 14.10.2011 № 3178/5 «Про затвердження форм реєстраційних карток», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 19.10.2011 за № 1207/19945. Вимоги до заповнення реєстраційної картки встановлені ст. 8 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

5. За проведення державної реєстрації юридичної особи справляється реєстраційний збір у розмірі відповідно до ст. 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Оплата проводиться через банківську установу, квитанція про сплату надається державному реєстратору.

14.08.2011 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» щодо проведення електронної реєстрації» що передбачає запровадження можливості подання державному реєстратору документів в електронному вигляді для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця. Така можливість передбачена завдяки Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та

конкретизована через Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку подання та обігу електронних документів державному реєстратору».

Після ухвалення рішення й підготовки необхідних документів, перелік яких визначений у ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», документи подаються для державної реєстрації до спеціально уповноваженого органу.

До цих документів належать такі:

- Установчі документи в двох екземплярах (установчий договір, протокол загальних зборів і устав. Інколи державні реєстратори вимагають надання гарантійного листа про надання офісного приміщення для розташування органів управління новоствореного підприємства);
- Реєстраційна картка встановленого зразка, що одночасно є заявою про державну реєстрацію;
- Документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію.

Отже, **взяття на облік суб'єктів господарювання у органах державної статистики, державної податкової служби та Пенсійного фонду України буде підтверджуватись випискою з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців**, яка надсилатиметься (видаватиметься) юридичній особі або фізичній особі-підприємцю державним реєстратором юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Раніше для постановки на облік до всіх перелічених вище органів було необхідно окремо звертатися. На сьогодні ця система має деякі недоліки, які полягають у тому, що деякі установи та організації можуть вимагати від підприємства окремі документи, як от довідку 4 ОПП (про взяття на облік платника податків), яка видавалась ДПП за місцем реєстрації ТОВ. Тепер така довідка видається тільки за вимогою підприємства, а не в обов'язковому порядку, оскільки постановка на облік здійснюється автоматично і інформація про номер та дату постановки на облік платника податків у ДПП відображається у виписці. Також разом із реєстраційною картою про проведення державної реєстрації, законом передбачена можливість подання заяви встановленої форми про реєстрацію платником ПДВ або про застосування спрощеної системи оподаткування.

6. Якщо документи для проведення державної реєстрації юридичної особи подаються засновником юридичної особи, державному реєстратору додатково пред'являється його паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця.

Якщо документи для проведення державної реєстрації юридичної особи подаються особою, уповноваженою засновником (засновниками)

юридичної особи, державному реєстратору додатково пред'являється її паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та надається документ, що засвідчує її повноваження або в разі подання електронних документів документ, що засвідчує повноваження цієї особи, в електронній формі залучається до документів, передбачених частинами першою – сьомою статті 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

7. Документи, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (особисто особі яка надала документи) або (надсилається поштовим відправленням) засновнику або уповноваженій ним особі з відміткою про дату надходження документів.

8. Проаналізувавши отримані документи державний реєстратор приймає рішення про реєстрацію ЮО, про залишення документів без розгляду або про відмову у державній реєстрації. Відповідно до п. 11 ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», державний реєстратор зобов'язаний залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, за таких умов:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації;
- документи не відповідають вимогам, які встановлені частинами першою, другою, четвертою – сьомою статті 8 та частиною п'ятою статті 10 цього Закону;
- до державного реєстратора надійшло рішення суду щодо заборони у проведенні реєстраційних дій;
- документи подані не в повному обсязі.
- документи подано особою, яка не має на це повноважень.

Про залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, без розгляду засновнику або уповноваженій ним особі не пізніше наступного робочого дня з дати їх надходження державним реєстратором видаються (надсилається поштовим відправленням з описом вкладення) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації юридичної особи, відповідно до опису.

Підставами для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи згідно зі ст. 27 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», є такі:

- 1) невідповідність відомостей, які вказані в реєстраційній картці на проведення державної реєстрації юридичної особи, відомостям, які зазначені в документах, що подані для проведення державної реєстрації юридичної особи;

2) невідповідність установчих документів вимогам частини третьої статті 8 цього Закону;

3) порушення порядку створення юридичної особи, який встановлено законом, зокрема:

- наявність обмежень на зайняття відповідних посад, встановлених законом щодо осіб, які зазначені як посадові особи органу управління юридичної особи;

- невідповідність відомостей про засновників (учасників) юридичної особи відомостям щодо них, які містяться в Єдиному державному реєстрі;

- наявність обмежень щодо вчинення засновниками (учасниками) юридичної особи або уповноваженою ними особою юридичних дій, які встановлені абзацом четвертим частини другої статті 35 цього Закону;

- наявність в Єдиному державному реєстрі найменування, яке тотожне найменуванню юридичної особи, яка має намір зареєструватися;

- використання у найменуванні юридичної особи приватного права повного чи скороченого найменування державного органу або органу місцевого самоврядування, або похідних від цих найменувань, або історичного державного найменування, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України;

- невідповідність найменування юридичної особи вимогам закону щодо найменування окремих видів юридичних осіб (банк, кредитна спілка, недержавний пенсійний фонд тощо).

Відмова у проведенні державної реєстрації юридичної особи з інших підстав не допускається.

За наявності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи державний реєстратор зобов'язаний не пізніше трьох робочих днів з дати надходження документів для проведення державної реєстрації видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) засновнику або уповноваженій ним особі повідомлення про відмову в проведенні державної реєстрації із зазначенням підстав для такої відмови та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації юридичної особи, відповідно до опису.

9. Підприємство вважається створеним і набуває прав юридичної особи від дня його державної реєстрації. Документом, який підтверджує державну реєстрацію юридичної особи є виписка з ЄДР. Виписка надається у п'яти денний строк.

10. Для виготовлення печатки підприємство звертається до ЮО яка займається виготовленням печаток і надає копію виписки з ЄДР. Дозвіл у ОВС, як це було раніше, не потребується, тоді як законом не передбачається необхідність отримання печатки.

11. Потім відкривається рахунок у банківській установі.

2.4 Реорганізація суб'єкта господарювання – це припинення або інша зміна його правового стану, що викликає відносини правонаступництва.
Реорганізація господарюючих суб'єктів буває декількох видів:

1. **Злиття** – коли два і більше суб'єкта господарювання перетворюються на один, з переходом усіх майнових прав і обов'язків приєднаних суб'єктів господарювання до нового.

2. **Приєднання** – це один або декілька суб'єктів приєднуються до іншого, з переходом усіх майнових прав і обов'язків до іншого суб'єкта господарювання.

3. **Поділ** – це ситуація, коли суб'єкт господарювання ділиться на два та більше інших суб'єкти, а їх права та обов'язки переходять за розподільчим балансом у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів господарювання.

4. **Виділ** – це ситуація, коли зі складу юридичної особи виділяється один або декілька суб'єктів, до того перший продовжує існувати, а майнові права та обов'язки переходять за розподільчим балансом.

5. **Перетворення** – ситуація, коли суб'єкт господарювання одного виду трансформується у суб'єкт господарювання іншого виду, з переходом усіх прав та обов'язків.

Унаслідок реорганізації припиняє існування один суб'єкт господарювання, натомість його права і обов'язки переходять до іншого, новоствореного суб'єкта господарювання, за винятком, якщо реорганізація відбувається у вигляді виділу. У такому разі суб'єкт господарювання, який реорганізується, не припиняє свою діяльність, проте частина майна, прав та обов'язків переходить до новоствореного чи вже існуючого суб'єкта господарювання. Виняток також становить реорганізація у вигляді приєднання, оскільки в цьому разі права переходять не до новоствореного суб'єкта господарювання, а до суб'єкта господарювання, який вже здійснює свою діяльність.

За способом волевиявлення реорганізація може бути двох різновидів:

1. **Добровільна** – суб'єкти господарювання самі вирішують питання про реорганізацію, керуючись власним волевиявленням та виробничою або іншою необхідністю.

2. **Обов'язкова (примусова)** – або за рішенням суду, або за розпорядженням Антимонопольного комітету, відповідно до антимонопольно-конкурентного законодавства. У цьому разі реорганізація не залежить від волі засновників суб'єкта господарювання, проте повинна бути проведена на підставах, визначених компетентними органами.

2.5 Предметом правового регулювання Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закону про банкрутство) є суспільні відносини з управління господарською

діяльністю та організацією виробничого процесу підприємства-боржника, визнаного господарським судом неспроможним, але здатним виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами шляхом відновлення платоспроможності в процедурах розпорядження майном, санації чи через укладання мирової угоди, а також суспільні відносини з продажу майна боржника в процедурі ліквідації банкрута, не здатного відновити свою платоспроможність і виконати повністю свої грошові зобов'язання.

Відповідно до наведеного визначення предмета правового регулювання Закону про банкрутство, виникає потреба з'ясування сутності поняття «неспроможність» та поняття «банкрутства» для розуміння їхнього значення, оскільки ці терміни застосовуються законодавцем в різних нормах права та, очевидно, для позначення різних економічних (фінансових) станів боржника або різних юридичних фактів у відносинах неплатоспроможності.

Право неспроможності та право банкрутства забезпечують ефективність господарських правовідносин в економічних відносинах, оскільки господарська діяльність - це діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення продукції (товарів), виконання робіт, надання послуг, їх (продукції, товарів) розподілу та обміну ними, організацію процесу вказаного виробництва, розподілу, обміну, заснована на використанні майна її учасників і спрямована на задоволення їхніх потреб і інтересів, а також потреб та інтересів суспільства в цілому. Загалом у господарському правовому порядку діяльність суб'єкта підприємницької діяльності підпорядковується суспільним інтересам. Під час дії процедур неплатоспроможності, окрім загального суспільного інтересу, боржник має враховувати безпосередні інтереси спільноти більш вузького кола - кредиторів та їх органу (комітету кредиторів), арбітражного керуючого тощо.

Правом неспроможності потрібні вважати передбачену нормами Закону про банкрутство юридичну можливість неплатоспроможного боржника, у якого недостатньо готівкових коштів для сплати поточних грошових вимог, за наявності реальної економічної можливості для продовження майнової діяльності й отримання доходу, зберегти за собою право з управління господарською діяльністю та організацією виробничого процесу підприємства з метою відробітку боргу та збереження справи (бізнесу) через застосування судових процедур розпорядження майном, санації, мирової угоди, мораторію та інших юридичних інструментів відновлення платоспроможності.

Суб'єктами неспроможності є тільки суб'єкти підприємницької діяльності, до яких можливе застосування судових процедур відновлення платоспроможності-розпорядження майном, санації, мирової угоди.

Право банкрутства – це система норм, за допомогою яких кредитор (кредитори) та боржник, зобов'язання якого є неоплатними, у передбаченому Законом про банкрутство порядку реалізують свої права з

ліквідації банкрута та припинення його зобов'язань шляхом погашення кредиторської та дебіторської заборгованості сторін. Для кредитора сутність права банкрутства полягає у можливості оголосити банкрутом свого боржника та вимагати його ліквідації. Для боржника право банкрутства полягає у можливості оголосити себе банкрутом і припинити свої грошові зобов'язання перед кредитором (кредиторами).

Виходячи з визначення терміну «банкрутство», що наведене у ст. 1 Закону про банкрутство, банкрутом є особа, стосовно якої Господарським судом встановлено факт нездатності боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди а задовольнити грошові вимоги кредиторів, а погашення грошових вимог кредиторів можливе тільки через застосування ліквідаційної процедури.

Головними суб'єктами правовідносин неспроможності й банкрутства у структурі предмета правового регулювання Закону про банкрутство є кредитор (кредитори) та боржник, які законом визначені як сторони правовідносин, що ним регулюються. Закон регулює відносини з двома видами боржників. Це, по-перше, господарські правовідносини кредитора з боржником, неспроможним виконати грошові зобов'язання перед кредитором (кредиторами) за наявності майнової можливості відновлення платоспроможності. По-друге, Закон про банкрутство регулює правові відносини з ліквідації боржника, не здатного відновити свою платоспроможність через недостатність (відсутність) майна, тобто банкрута. З цих підстав необхідно кваліфікувати боржників на дві категорії суб'єктів: 1) суб'єкти відновлення платоспроможності; 2) суб'єкти ліквідації (банкрутства).

1. Суб'єкти відновлення платоспроможності.

У тексті Закону про банкрутство законодавець, визначаючи боржника та встановлюючи різні щодо нього права, обов'язки та повноваження, не випадково застосовує різні загальні назви боржника, такі як: суб'єкт підприємницької діяльності; юридична особа; підприємство. У загальному контексті Закону про банкрутство поняття «підприємство» не розкривається, але його потрібно розуміти як створений у встановленому порядку самостійний суб'єкт господарювання, що систематично здійснює виробничу, науково-дослідну, торговельну, іншу господарську діяльність, є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом та інше. Про таке розуміння змісту поняття підприємства свідчить, наприклад, вказівка у Законі про банкрутство, що такі заходи як реструктуризація, реорганізація, фінансове оздоровлення, заходи запобігання банкрутству тощо застосовуються до підприємств, тобто до юридичних осіб, що являють собою майновий комплекс та які, імовірно, здатні до продовження господарювання. Отже, суб'єктами відновлення платоспроможності є лише суб'єкт підприємницької діяльності - підприємство.

2. Суб'єктами ліквідації (банкрутства) відповідно до норм Закону про банкрутство, норм ЦК, ГК та іншого законодавства України є як суб'єкти підприємницької діяльності, так і будь-які інші юридичні особи, зокрема й підприємства, які не здатні відновити свою платоспроможність через процедури відновлення платоспроможності.

Суб'єктами правовідносин неспроможності та банкрутства можуть бути інші, визначені у законі особи, зокрема будь-які учасники відносин у сфері господарювання, що зазначаються у ст. 2 Господарського кодексу України.

3 Майнова основа господарювання

План

1. Поняття та види майна суб'єктів господарювання, його правовий режим
2. Право власності, право господарського відання і оперативного управління
3. Використання в господарській діяльності прав інтелектуальної власності
4. Особливості правового режиму використання природних ресурсів у сфері господарювання
5. Правове регулювання оцінки майна

3.1 Майном Господарський кодекс називає сукупність речей та інших цінностей, включаючи нематеріальні активи, які мають якісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються у їх балансі або враховуються в інших, передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Крім цього поняття майна визначене також і в Цивільному кодексі України, відповідно до ст. 190 якого **майном**, як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

З огляду на особливість предмета правового регулювання господарського права можна зробити висновок, що поняття майна тут визначається з врахуванням його використання в господарській діяльності. Як зазначає С. А. Гришин, Цивільний кодекс пояснює його з точки зору права, а Господарський кодекс – економіки. Оскільки норми Цивільного кодексу та Господарського кодексу співвідносяться як загальні та спеціальні, можна говорити про особливу спрямованість їх правового регулювання. Тому визначення майна, надане в ЦК України має загально-правове значення, натомість норми ГК є спеціально-правовими. Тобто визначення надане в чинному ГК України відображає особливість використання майна в господарській діяльності, що важливо у процесі розмежування різновидів правового режиму використання того самого

об'єкта (майна чи майнового права) в процесі здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання і суб'єктами, що не наділені таким статусом. Важливо враховувати, що об'єкти, залучені до сфери господарювання набувають ознак матеріальних цінностей, тобто за певних, визначених законом умов набувають ознак майна господарського призначення (що включає як матеріальні так і нематеріальні активи).

Важливим є також вказівка у визначенні, наданому чинним Господарським кодексом України на те, що майном тут визначається саме сукупність речей, а не окрема річ, що дає підстави стверджувати про їх множинність та взаємопов'язаність, а також можливість групування за різними критеріями.

Майно, використовуване в господарській діяльності визначається за суб'єктом господарювання на підставі відповідного правового режиму, який, як зазначає Ю. П. Пацурківський, має свої особливості, які визначаються специфікою організаційно-правової форми підприємництва. Це обумовлюється тим, що обов'язковим елементом організаційно-правової форми суб'єкта господарювання є правовий режим майна, використовуваного ним в господарській діяльності, залежно від якого В. М. Кравчук виокремлює юридичних осіб власників і не власників.

Загалом майно можна класифікувати на такі види: 1) рухоме і нерухоме; 2) таке що використовується або не використовується в безпосередній господарській діяльності; 3) майно вилучене з обороту, обмежене в обороті та таке, що перебуває у вільному обороті; 4) матеріальні і нематеріальні активи. В. С. Нецька, здійснюючи розгляд майна товариства з обмеженою відповідальністю, на основі поглядів В. В. Розенберга запропонувала його майно розглядати як поєднання основного його капіталу – статутного фонду і всіх інших матеріальних цінностей, набутих товариством за час його діяльності. З цього можна зробити висновок, що майно державного підприємства також можна поділити на такі види: 1) те, що входить до статутного фонду – яким підприємство наділяється безпосередньо при його створенні уповноваженим державним органом, що діє від імені держави; 2) те, що не входить до статутного фонду підприємства, але використовується у виробничій діяльності і набувається підприємством в процесі здійснення господарської діяльності.

Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів і товарів.

Основними фондами виробничого та невиробничого призначення є будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар, приладдя та інше майно тривалого використання. Можна зробити висновок, що до основних фондів належать засоби праці суб'єкта господарювання. Вони беруть участь в утворенні продукту протягом низки виробничих циклів. Вони втрачають тільки

частину загальної вартості, зберігаючи споживну вартість та речову форму.

Усі основні фонди підприємства поділяються на дві групи: 1) невикробничого призначення; б) виробничі.

До основних фондів невикробничого призначення належать ті, що не беруть участі у процесі виробництва але забезпечують його нормальне функціонування, задовольняють побутові та культурні потреби працівників, це фонди, що належать до соціальних умов виробництва: будівлі, споруди, культурно-побутові об'єкти тощо.

Чинний Податковий кодекс надає визначення поняття основні засоби (п. 14.1.138) (що деякими вченими ототожнюється з поняттям основні фонди), як матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невикробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку, для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо від довший за рік). Тобто в чинному Податковому кодексі визначаються обов'язкові ознаки майна, необхідні для віднесення його до основних засобів підприємства.

До основних виробничих фондів належать ті, що беруть участь у процесі виробництва. Вони становлять приблизно 95 – 98% загальної вартості основних фондів підприємства. Структура основних виробничих фондів різних галузей і підприємств залежить від певних факторів, типу виробництва, технологічних особливостей продукції, що виробляється, технічного рівня машин і обладнання тощо.

Оборотними засобами є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети і предмети, що швидко зношуються, а також інше майно виробничого і невикробничого призначення. Це майно, що переробляється в процесі виробництва.

Сукупність оборотних фондів та фондів обігу, які використовуються для фінансування поточної господарської діяльності і виражені у грошовій формі. До оборотних засобів належать виробничі запаси сировини, матеріалів, палива, інструментів, виробничого і побутового інвентаря, незавершене будівництво, запаси готової продукції, готівкові грошові запаси та засоби у розрахунках. У процесі відтворення оборотних засобів належать сфері безпосереднього виробництва й обігу. За джерелами фінансування оборотних засобів діляться на власні і позичені. Власні оборотних засобів необхідні для задоволення потреб підприємства у виробничих запасах, напівфабрикатах власного використання, в залишках

готової продукції, незавершеному будівництві, а також у засобах для витрат майбутніх періодів. Позичені оборотних засобів – це кредити банку для задоволення тимчасових потреб, а також засоби, що тимчасово знаходяться в обороті підприємств до завершення розрахунків з державним бюджетом, постачальниками сировини, комплектуючих виробів та іншими кредиторами. Власні оборотні засоби. поповнюються здебільшого за рахунок прибутку. Оборотні засоби діляться на нормовані та ненормовані. Нормовані оборотні засоби складаються із запасів товарно-матеріальних цінностей, зокрема незавершеного будівництва, готової продукції тощо. Ненормовані оборотні засоби складаються з відвантаженої продукції, засобів у розрахунках і грошових коштів. Обертання оборотних засобів є важливим показником їх ефективності і вимірюється числом обертань за певний проміжок часу, тривалістю одного циклу кількістю виробленої продукції на одиницю оборотних засобів. Для України середини 90-х рр. XX ст. ефективність використання оборотних засобів залежить насамперед від скорочення обсягів незавершеного будівництва, ліквідації неплатежів тощо.

Коштами у складі майна суб'єктів господарювання є гроші в національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин.

Товарами у складі майна суб'єктів господарювання визнається вироблена продукція, товарні запаси, виконані роботи та послуги.

Цінні папери – особливий вид майна суб'єктів господарювання. Цінним папером, відповідно до Господарського кодексу України є документ установлені форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам. Цінні папери (або їх бланки) виготовляються тільки на державних підприємствах, що входять до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері організації та контролю за виготовленням бланків цінних паперів, документів суворої звітності, та охороняються. Відповідно до ст. 143 Господарського кодексу України, суб'єкт господарювання має право випускати власні цінні папери, реалізовувати їх громадянам і юридичним особам, а також придбавати цінні папери інших суб'єктів. Види цінних паперів, умови і порядок їх випуску, реалізації та придбання суб'єктами господарювання встановлюються Господарським кодексом та іншими законами. Головними нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок». Відповідно до вказаного нормативно-правового акту, цінні папери класифікуються за такими видами:

1. За формою існування:

- документарні – паперовий або електронний документ, оформлений у визначеній законодавством формі, що містить найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити;

- бездокументарні – обліковий запис на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів.

2. За формою випуску:

- на пред'явника – права на цінний папір та права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать пред'явникові цінного паперу;

- іменні – права на цінний папір та права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать особі, зазначеній в цінному папері;

- ордерні – права на цінний папір та права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать особі, зазначеній в цінному папері, яка може сама реалізувати такі права або призначити своїм наказом іншу уповноважену особу. При цьому ордерні цінні папери можуть існувати винятково в документарній формі.

Права на цінний папір та права за цінним папером, що існують в бездокументарній формі, належать власникові рахунка в цінних паперах, відкритого в депозитарній установі, у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса - відповідному кредиторів.

Емітент цінних паперів на пред'явника не має права на отримання із системи депозитарного обліку цінних паперів інформації про власників таких цінних паперів у будь-якій формі, крім випадків, передбачених Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Емітент іменних цінних паперів має право на отримання із системи депозитарного обліку цінних паперів інформації про власників таких цінних паперів у формі реєстру власників іменних цінних паперів.

Іменні емісійні цінні папери існують винятково в бездокументарній формі.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», виокремлюють такі групи цінних паперів:

1. Пайові цінні папери - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів належать:

- акції;
- інвестиційні сертифікати;
- сертифікати ФОН;
- акції корпоративного інвестиційного фонду.

2. Боргові цінні папери – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов’язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов’язання. До боргових цінних паперів відносяться:

- облігації підприємств;
- державні облігації України;
- облігації місцевих позик;
- казначейські зобов’язання України;
- ощадні (депозитні) сертифікати;
- векселі;
- облігації міжнародних фінансових організацій;
- облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

3. Іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться:

- іпотечні облігації;
- іпотечні сертифікати;
- заставні.

4. Приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5. Похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов’язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

6. Товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Крім цього, як було зазначено вище, до складу майна підприємства також входять нематеріальні активи, тобто майнові права та обов’язки, які відповідно до ст. 144 можуть виникати з таких підстав: 1) угод, передбачених законом, а також угод не передбачених законом, але таких, що йому не суперечать; 2) з актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у випадках, передбачених законом; 3) унаслідок створення та придбання майна з підстав, не заборонених законом; 4) унаслідок заподіяння шкоди іншій особі, придбання або збереження майна за рахунок іншої особи без достатніх підстав; 5) унаслідок порушення вимог закону при здійсненні господарської діяльності; 6) з інших обставин, з якими закон пов’язує виникнення майнових прав та обов’язків суб’єктів господарювання. Зазначені майнові права (п.п 1–3) здебільшого обліковуються на балансах підприємств як основні засоби.

Джерелами формування майна суб'єктів господарювання є такі: 1) грошові та матеріальні внески засновників; 2) доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); 3) доходи від цінних паперів; 4) капітальні вкладення і дотації з бюджетів; 5) надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; 6) кредити банків та інших кредиторів; 7) безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян; 8) інші джерела не заборонені законом.

Майнові права та обов'язки суб'єкта господарювання можуть виникати з такого:

1. Угод, передбачених законом, а також з угод не передбачених законом, але таких, що йому не суперечать.
2. Актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у випадках, передбачених законом.
3. Створення та придбання майна з підстав, не заборонених законом.
4. Заподіяння шкоди іншій особі.
5. Придбання або збереження майна за рахунок іншої особи.
6. Внаслідок порушення вимог закону у процесі здійснення господарської діяльності, а також з інших обставин, з якими закон пов'язує виникнення майнових прав та обов'язків суб'єктів господарювання.

3.2 Засади правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління.

Господарська діяльність може здійснюватися також на підставі інших речових прав (права володіння, права користування тощо), передбачених Цивільним кодексом України.

А. Самойленко зазначає, що для визначення майна таким, що має господарське призначення, потрібно, щоб це майно відповідало певним вимогам: за своїм складом та призначенням відповідало меті, сутності та змісту діяльності господарюючого суб'єкта; було відокремленим від майна інших господарюючих суб'єктів; було закріплене за господарюючим суб'єктом на одній з правових підстав (правовому титулі) – праві власності, праві господарського відання або оперативного управління. Важливим є також вказівка у визначенні, наданому чинним Господарським кодексом України на те, що майном тут визначається саме сукупність речей, а не окрема річ, що дає підстави стверджувати про їхню множинність та взаємопов'язаність, а також можливість групування за різними критеріями.

Право власності – головне речове право у сфері господарювання. Суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на підставі права власності на свій розсуд одноосібно або спільно з іншими

суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (або їм) майном, зокрема має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання, чи праві оперативного управління або на підставі інших форм правового режиму майна.

За своїм змістом право власності є найширшим речовим правом, оскільки включає сукупність правомочностей власника з володіння, розпорядження та користування майном на власний розсуд.

Зміст права власності визначений ст. 317 Цивільного кодексу України і складається з таких елементів:

1. Права володіння – це юридично забезпечена можливість фактичного фізичного та господарського панування власника над річчю.

2. Права користування – це юридично забезпечена можливість власникам здобувати майно, його корисні властивості для задоволення власних потреб.

3. Права розпорядження – це юридично забезпечена можливість визначати правову долю речі.

Специфіка права власності полягає не стільки у переліку правомочностей власника, скільки у самій сутності їх здійснення – здійснення на власний розсуд. Сьогодні до права власності включають право управління – це юридично забезпечена можливість власника визначати питання щодо того хто і як буде здійснювати право власності належним йому майном. На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місце знаходження майна.

Різновидами права власності є:

1. Право приватної власності (ст. 325 ЦК);
2. Право комунальної власності (ст. 327 ЦК);
3. Право державної власності ст. (326 ЦК).

Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Під час здійснення своїх прав та виконання обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав. Власність зобов'язує. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Держава не втручається у здійснення власником права власності. Діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб тільки у випадках і в порядку, встановлених законом. Здійснення права власності відбувається прямо або опосередковано. Перше властиве приватним власникам, друге – публічним (народу України, держави, територіальних громад), які здійснюють свої права через уповноважених осіб. Можливе й поєднання цих способів здійснення права власності, наприклад, це стосується використання і,

зокрема, експлуатації житла, яке може здійснюватися власниками як безпосередньо, так і шляхом створення об'єднань.

Організаційно-установчі повноваження власника передбачені ст. 135 Господарського кодексу України, відповідно до якої, власник майна має право одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати господарські організації або здійснювати господарську діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом, на свій розсуд визначаючи мету і предмет, структуру утвореного ним суб'єкта господарювання, склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання, а також приймати рішення про припинення заснованих ним суб'єктів господарювання відповідно до законодавства. Власник має право здійснювати організаційно-установчі повноваження також на підставі належних йому корпоративних прав відповідно до Господарського кодексу та інших законів.

Окрім цього, відповідно до Господарського кодексу України, власник має право особисто або через уповноважені ним органи з метою здійснення підприємницької діяльності засновувати господарські організації, закріплюючи за ними належне йому майно на праві власності, праві господарського відання, а для здійснення некомерційної господарської діяльності – на праві оперативного управління, визначати мету та предмет діяльності таких організацій, склад і компетенцію їх органів управління, порядок прийняття ними рішень, склад і порядок використання майна, визначати інші умови господарювання у затверджених власником (уповноваженим ним органом) установчих документах господарської організації, а також здійснювати безпосередньо або через уповноважені ним органи у межах, визначених законом, інші управлінські повноваження щодо заснованої організації та припиняти її діяльність відповідно до цього Кодексу та інших законів.

Право господарського відання – є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується та розпоряджається майном, закріпленим за ним власником, або уповноваженим ним органом, з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника, у випадках, передбачених Господарським кодексом України та іншими законами.

Такий обмежений правовий титул закріплення майна властивий державним комерційним підприємствам, майно яких перебуває у власності держави, від імені якої ним розпоряджаються відповідні уповноважені органи.

Передача майна на праві господарського відання для здійснення державним підприємством господарської діяльності здійснюється в два етапи: 1) вирішення його правової долі, функціонального призначення та

категорії; 2) передача у користування відповідному суб'єкту господарювання.

Зазначений майновий титул можна охарактеризувати як особливий різновид речового права, що близьке за своїм змістом до права власності. Відмінність полягає у тому, що суб'єкт господарювання користується та розпоряджається не всім майном власника, а тільки тим, що за ним закріплено. Зазвичай, правом господарського відання держава наділяє свої державні підприємства. Держава як власник може встановлювати межі повноважень суб'єкта господарювання, які є вужчими, ніж повноваження власника.

Тільки державне унітарне підприємство як суб'єкт права господарського відання наділене у визначених метою та предметом його діяльності межах повноваженням користування щодо пере даного йому майна. Власник же майна наділяється управлінськими (установчими) правами, але тільки щодо самого суб'єкта, а не його майна.

Суб'єкти права господарського відання несуть відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним їм на праві господарського відання майном.

Власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, контролює використання та збереження належного йому майна безпосередньо або через уповноважений орган, не втручаючись в оперативну господарську діяльність підприємства.

Правом оперативного управління – визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником, або уповноваженим ним органом, для здійснення некомерційної господарської діяльності у межах, визначених Господарським кодексом та іншими законами України, а також власником майна, або уповноваженим ним органом.

Суб'єкти права оперативного управління відповідають за своїми зобов'язаннями тільки коштами, що перебувають у їх розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить суб'єкт права оперативного управління, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями цього підприємства.

Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, контролює використання та збереження переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений орган. Майє право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується та майно, що використовується не за призначенням.

Майно на праві оперативного управління закріплюється за казенними підприємствами та комунальними некомерційними підприємствами. Такі суб'єкти господарювання відповідають за своїми зобов'язаннями тільки тим майном, яке знаходиться у їх розпорядженні, крім цього держава несе додаткову відповідальність за їх зобов'язаннями у

разі, якщо їхнього майна недостатньо для погашення боргів. У зв'язку з цим такі суб'єкти господарювання не можуть бути визнані банкрутами.

Право господарського відання і оперативного управління захищається законом аналогічно до положень, що встановлені для захисту права власності.

Право оперативного управління характеризується тим, що суб'єкт господарювання здійснюючи некомерційну господарську діяльність володіє, користується і розпоряджається майном, але тільки за призначенням і цілями фінансування, особливо обмеженим тут є повноваження з розпорядження майном.

3.3 Відносини, обумовлені використанням у господарській діяльності та охороною прав інтелектуальної власності, регулюються Господарським кодексом України та іншими законами.

До відносин, обумовлених з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, застосовуються положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України та іншими законами.

Об'єктами прав інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються такі:

- винаходи та корисні моделі;
- промислові зразки;
- сорти рослин та породи тварин;
- торговельні марки (знаки для товарів і послуг);
- комерційне (фірмове) найменування;
- географічне зазначення;
- комерційна таємниця;
- комп'ютерні програми;
- інші об'єкти, передбачені законом.

Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (відповідно до чинного законодавства України) засвідчується патентом.

Відносини суб'єкта господарювання, що є роботодавцем для винахідника (винахідників) або автора (авторів) об'єктів, зазначених у частині першій цієї статті, щодо прав на одержання патенту і права використання зазначених об'єктів інтелектуальної власності, регулюються Цивільним кодексом України та іншими законами.

Використанням винаходу, корисної моделі чи промислового зразка у сфері господарювання є таке:

- виготовлення, пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання із зазначеною метою продукту, що охороняється відповідно до закону;

– застосування способу, що охороняється відповідно до закону, або пропонування його для застосування в Україні за умов, передбачених Цивільним кодексом України;

– пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання з зазначеною метою продукту, виготовленого безпосередньо способом, що охороняється згідно з чинним законодавством.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом у випадках і порядку, передбачених законодавством.

Використанням торговельної марки у сфері господарювання визнається застосування її на товарах та у процесі надання послуг, для яких вона зареєстрована, на упаковці товарів, у рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час показу експонатів на виставках і ярмарках, що проводяться в Україні, у проспектах, рахунках, на бланках та в іншій документації, обумовленій впровадженням зазначених товарів і послуг у господарський (комерційний) обіг.

Свідоцтво надає право його власнику забороняти іншим особам використовувати зареєстровану торговельну марку без його дозволу, за винятком випадків правомірного використання торговельної марки без його дозволу.

Суб'єкти права на торговельну марку можуть проставляти попереджувальне маркування, яке вказує на те, що торговельна марка, яка застосовується, зареєстрована в Україні.

Суб'єкти права на торговельну марку, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть на підставі договору з виробником товару (послуг) використовувати свою торговельну марку з торговельною маркою виробника, а також замість його торговельної марки.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку може бути передано як вклад до статутного фонду суб'єкта господарювання.

У разі банкрутства суб'єкта господарювання право на торговельну марку оцінюється разом з іншим майном цього суб'єкта.

Суб'єкт господарювання – юридична особа або громадянин-підприємець може мати комерційне найменування.

Громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я.

Відомості про комерційне найменування суб'єкта господарювання вносяться за його поданням до реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом. Суб'єкт господарювання, комерційне найменування якого було включено до реєстру раніше, має пріоритетне право захисту перед будь-яким іншим суб'єктом, тотожне комерційне найменування якого включено до реєстру пізніше.

Правовій охороні підлягає як повне, так і скорочене комерційне найменування суб'єкта господарювання, якщо воно фактично використовується ним у господарському обігу.

У разі, якщо комерційне найменування суб'єкта господарювання є елементом його торговельної марки, то здійснюється правова охорона і комерційного найменування, і торговельної марки.

Особа, яка використовує чуже комерційне найменування, на вимогу його власника зобов'язана припинити таке використання і відшкодувати завдані збитки.

Право на використання географічного зазначення мають тільки суб'єкти господарювання, які виробляють товари (надають послуги), щодо яких здійснено державну реєстрацію відповідного географічного зазначення.

Використанням географічного зазначення суб'єктом господарювання вважається: застосування його на товарах, для яких зареєстровано це географічне зазначення, а також на упаковці; застосування в рекламі, проспектах, рахунках, друкованих виданнях, офіційних бланках, вивісках тощо.

Суб'єкти господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть використовувати свою торговельну марку поряд з географічним зазначенням товару виробника не інакше як на підставі договору.

Умови надання правової охорони географічного зазначення визначаються законом.

Вироби іноземного походження або у встановлених законодавством випадках їх упаковка, а також вироби вітчизняного виробництва чи їх упаковка, призначені для експорту, повинні містити інформацію про країну їх походження.

Інформація про країну походження має знаходитися у доступному місці виробу (упаковки) та нанесена у спосіб, що відповідає встановленим вимогам.

Забороняється використання суб'єктами господарювання напису (клейма) «Виготовлено в Україні» або аналогічного за змістом щодо товарів, які мають іноземне походження.

Уповноважені органи державної влади контролюють дотримання зазначених вимог відповідно до закону.

Суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володар інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності.

Строк правової охорони комерційної таємниці обмежується часом дії сукупності зазначених у частині першій цієї статті умов.

Особа, яка протиправно використовує комерційну інформацію, що належить суб'єкту господарювання, зобов'язана відшкодувати завдані йому такими діями збитки відповідно до закону. Особа, яка самостійно і добросовісно одержала інформацію, що є комерційною таємницею, має право використовувати цю інформацію на свій розсуд.

До відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, не врегульованих цим Кодексом, застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України та інших законів.

3.4 Відповідно до Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності народу України. Від імені народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народів України відповідно до чинного законодавства.

Земля є головним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право реалізується громадянами, юридичними особами та державою відповідно до Земельного кодексу України (2768-14) та інших законодавчих актів.

Правовий режим використання окремих різновидів природних ресурсів (землі, вод, лісів, надр, атмосферного повітря, тваринного світу) встановлюється законами.

Природні ресурси можуть надаватися суб'єктам господарювання для використання або придбаватися ними у власність тільки у випадках та порядку, передбачених законом.

Використання природних ресурсів на праві власності

Суб'єктам господарювання може передаватися у власність земля із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться в ній, зокрема громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності.

Порядок надання землі у власність визначається винятково законом з урахуванням необхідності визначення гарантій ефективного використання землі суб'єктами господарювання, запобігання її безгосподарному використанню та псуванню.

Використання природних ресурсів на праві користування

Суб'єктам господарювання для здійснення господарської діяльності надаються в користування (на підставі спеціальних дозволів (рішень)

уповноважених державою органів) земля та інші природні ресурси, в тому числі – за плату або на інших умовах.

Порядок надання у користування природних ресурсів громадянам і юридичним особам для здійснення господарської діяльності встановлюється земельним, водним, лісовим та іншим спеціальним законодавством.

Права суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, має право:

- експлуатувати корисні властивості наданих йому природних ресурсів;
- використовувати для господарських потреб в установленому законодавством порядку корисні копалини місцевого значення, водні об'єкти, лісові ресурси, що знаходяться на наданій йому земельній ділянці;
- одержувати доходи від результатів господарської діяльності, обумовленої використанням природних ресурсів;
- одержувати пільгові короткострокові та довгострокові кредити для реалізації заходів щодо ефективного використання, відтворення та охорони природних ресурсів, а також користуватися податковими пільгами під час здійсненні зазначених заходів;
- вимагати компенсації шкоди, завданої належним йому природним ресурсам іншими суб'єктами, а також усунення перешкод у здійсненні господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

3.5 Оцінка майна – це процес визначення вартості майна, надання оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами, що є результатом тактичної діяльності.

Майно, яке може оцінюватись, вважається об'єктом у матеріальному плані, будівлі та споруди, машини, обладнання, транспортні засоби, цінні папери, нематеріальні активи (право інтелектуальної власності), цілісні майнові комплекси.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», оцінка майна, майнових прав (далі – оцінка майна) – це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами, зазначеними в статті 9 цього Закону (далі – нормативно-правові акти з оцінки майна), і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності.

До суб'єктів оціночної діяльності належать: 1) суб'єкти господарювання – зареєстровані в установленому законодавством порядку фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми і форми власності,

які здійснюють господарську діяльність, у складі яких працює щонайменше один оцінювач і які мають сертифікат суб'єкта оціночної діяльності; 2) органи державної влади і місцевого самоврядування, наділені повноваженнями щодо здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління і розпорядження державним майном і (або) комунальним майном, у складі яких працюють оцінювачі) (ч. 1 ст. 5 Закону про оцінку майна).

Проведенню оцінки майна передує підготовчий етап, на якому здійснюються такі дії:

- ознайомлення з об'єктом оцінки, характерними умовами угоди, для якої проводиться оцінка;
- визначення бази оцінки;
- подання замовнику пропозицій стосовно істотних умов договору на проведення оцінки.

Незалежна оцінка майна проводиться у такій послідовності:

- укладення договору на проведення оцінки;
- ознайомлення з об'єктом оцінки;
- збирання та оброблення вихідних даних та іншої інформації, необхідної для проведення оцінки;
- ідентифікація об'єкта оцінки та пов'язаних із ним прав, аналіз можливих обмежень та застережень, які можуть супроводжувати процедуру проведення оцінки та використання її результатів;
- вибір необхідних методичних підходів, методів та оціночних процедур, що найповніше відповідають меті оцінки та обраній базі, визначеним у договорі на проведення оцінки, та їх застосування; узгодження результатів оцінки, отриманих із застосуванням різних методичних підходів;
- складання звіту про оцінку майна та висновку про вартість об'єкта оцінки на дату оцінки; доопрацювання (актуалізація) звіту та висновку про вартість об'єкта оцінки на нову дату (у разі потреби).

Сама по собі оцінка майна не є самоціллю, вона підпорядкована розв'язанню певного завдання. Найтиповішими випадками, коли виникає потреба в оцінці, є такі:

- купівля-продаж акцій підприємства на фондовому ринку;
- купівля-продаж частки в уставному капіталі господарського товариства;
- продаж підприємства як єдиного майнового комплексу на аукціоні чи за конкурсом, здійснювана під час процедури банкрутства або в процесі приватизації;
- передача підприємства як єдиного майнового комплексу в оренду;
- припинення підприємства, проведене як за рішенням власників підприємства, так і за рішенням компетентного державного органу (Антимонопольного комітету, Господарського суду);

- отримання кредиту під заставу майна (частини майна) підприємства;
- продаж будь-якої частини нерухомості підприємства;
- страхування нерухомого майна підприємства і визначення у зв'язку з цим вартості страхованого майна;
- визначення податкової бази для розрахунку податку на майно;
- переоцінення основних фондів;
- оцінка вартості майна підприємства під час розроблення бізнес-плану щодо реалізації інвестиційного проекту тощо.

Окремо регламентованою (відповідно до Закону про оцінку земель) і такою, що характеризується своїми особливостями, є оцінка земель. Виокремлюють такі її різновиди:

- бонітування ґрунтів – порівняльна оцінка ґрунтів за їхніми основними природними показниками, які мають постійний характер і впливають на врожайність сільськогосподарських культур, які вирощуються в певних природно-кліматичних умовах;
- економічна оцінка земель – оцінка землі як природного ресурсу і засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання і прибутковість з одиниці площі;
- грошова оцінка земельних ділянок, що залежно від її призначення і порядку проведення може бути нормативною і експертною.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок визначається Законом про оцінку земель як капіталізований рентний прибуток із земельної ділянки, визначений за встановленими і затвердженими нормативами. Цей різновид оцінки використовується для визначення розміру земельного податку, державного мита під час обміну, спадкування і дарування земельних ділянок, орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності, витрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, також під час розроблення показників і механізмів економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок – результат визначення оцінювачем (експертом із питань оцінки земельної ділянки) вартості земельної ділянки та обумовлених ним прав із застосуванням сукупності прибутків, методів і оціночних процедур, які забезпечують збір і аналіз даних, проведення розрахунків і оформлення результатів у вигляді звіту.

4 Господарські зобов'язання. Господарський договір

План

1. Поняття та різновиди господарських зобов'язань. Підстави їх виникнення
2. Умови виконання господарських зобов'язань та підстави їх припинення
3. Поняття, ознаки та види господарського договору, його істотні умови
4. Порядок укладення господарських договорів. Особливості укладення договорів за державним замовленням, на біржах та інші види договорів
5. Порядок зміни та розірвання господарських договорів
6. Підстави і наслідки визнання господарського договору недійсним та неукладеним

4.1 Згідно ч. 1 ст. 173 ГК України, **господарські зобов'язання** – це зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником відносин у сфері господарювання, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона) повинен вчинити певну дію господарського або управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта, а друга сторона (управлена) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Підстави виникнення господарських зобов'язань передбачені ст. 174 ГК і ст. 11 ЦК.

Підстави виникнення:

1. Безпосередньо з акту законодавства, який регулює господарську діяльність.
2. З акта управління господарською діяльністю (наприклад, прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання).
3. З господарських договорів.
4. Інших договорів, передбачених законом.
5. Інших правочинів, що не суперечать закону.
6. Унаслідок заподіяння шкоди суб'єкту, або суб'єктом господарювання.
7. Унаслідок придбання або збереження майна суб'єкта господарювання.
8. У результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів.

9. Унаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

10. На підставі рішення суду чи спеціально уповноваженого органу щодо накладення у передбачених законом випадках санкцій на порушників.

Згідно зі ст. 173 Господарського кодексу України потрібно виокремити такі **різновиди господарських зобов'язань**:

1. **Майново-господарські зобов'язання**, якими визнаються цивільно-правові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь іншої сторони, або утриматись від неї, а управлена сторона має право вимагати виконання її обов'язку стосовно цих дій. Суб'єктами можуть бути:

- суб'єкти господарювання, визначені у ст. 55 Господарського кодексу, визначені в Цивільному кодексі та в спеціальних законах;
- не господарюючі суб'єкти юридичні особи, які вступають у відносини із суб'єктами господарювання з метою забезпечення власних господарських потреб;
- органи державної влади, які наділені господарською компетенцією;
- органи місцевого самоврядування, які діють в межах господарської компетенції.

2. **Організаційно-господарські зобов'язання** (ст. 176) – це зобов'язання, які виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити управлінсько-господарську дію, або утриматись від неї, а управлена сторона має право виконання її обов'язку. Суб'єкти організаційно-господарських зобов'язань:

- органи державної влади, наділені господарською компетенцією – щодо підпорядкованих їм державних підприємств та інших господарських організацій будь-якої форми власності;
- органи місцевого самоврядування щодо комунальних підприємств та організацій;
- господарські об'єднання щодо підприємств-учасників;
- холдингові компанії щодо корпоративних підприємств, які входять до складу холдингу;
- головне підприємство промислово-фінансової групи щодо інших учасників такої групи;
- учасники господарських організацій корпоративного типу, які володіють корпоративними правами;
- суб'єкти господарювання, які наділені управлінськими повноваженнями щодо інших суб'єктів на підставі укладених між ними договорів підприємницького характеру.

4.2 Господарські зобов'язання підлягають виконанню за місцем, визначеним законом, господарським договором, або місцем, яке визначене змістом зобов'язання.

У разі, якщо місце виконання сторонами не визначене, то зобов'язання необхідно виконати:

1. За зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на нерухоме майно – будівля, земельна ділянка та інше.

2. За грошовими зобов'язанням – за місцезнаходженням управленої сторони на момент виникнення зобов'язання, або за її новим місцезнаходженням, якщо управлена сторона своєчасно про це повідомила зобов'язану сторону.

3. За іншими зобов'язаннями – за місцезнаходженням (місцем проживання – якщо фізична особа) зобов'язаної сторони.

Також ГК визначає, що зобов'язання має бути виконаним:

1. У повному обсязі.

2. Вчасно, а саме у встановлені законом та (або) договором строки.

Припинення господарських зобов'язань передбачене Господарським кодексом, а саме ст. ст. 202–208.

Підстави припинення господарського зобов'язання:

1. Виконанням, проведеним належним чином.

2. Зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання.

3. У разі поєднання управленої та зобов'язаної сторони в одній особі.

4. За згодою сторін.

5. У разі розірвання зобов'язання або визнання недійсним такого зобов'язання за рішенням суду.

6. Через неможливість виконання такого зобов'язання: виникнення обставин, за які жодна зі сторін не відповідає та інші підстави, визначені законодавством.

7. В інших випадках, передбачених Господарським кодексом України або іншими Законами України.

4.3 Господарський кодекс України безпосередньо не містить норми про господарський договір (дефініція відсутня). Згідно зі ст. 626 ЦК України, **договір** – це угода двох або більше сторін, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Поняття договору взагалі використовується в юридичній практиці у таких значеннях:

1. Юридичний факт, на якому базується виникнення певного зобов'язання між сторонами.

2. Договір як документ, який підтверджує факт виконання прав та обов'язків сторін за цим договором.

Відповідно до логіки Господарського кодексу України, а саме ст. 179, потрібно визначити, що **господарський договір**, як зафіксоване в спеціальному правовому документі на підставі угоди зобов'язання учасників господарських відносин, які спрямовані на забезпечення їх господарської діяльності, які ґрунтуються на оптимальному врахуванні інтересів сторін.

Ознаки господарського договору:

1. Особливий суб'єктний склад такого договору (суб'єкти господарювання).

2. Спрямованість на забезпечення господарської діяльності.

3. Поєднання в господарському договорі майнових та організаційних елементів.

4. Господарський договір частіше застосовує як одну із умов договору так звані «захисні застереження» (Постанова КМУ № 444 від 21.06.1995). Це можуть бути валютно-цінові застереження, про конфіденційність тощо.

5. Особливий порядок укладення ГД.

6. Застосування в юридичній практиці примірних та типових договорів.

Істотні умови господарських договорів – це умови, визнані законом або необхідні для договорів такого різновиду, а також умови щодо яких на вимогу однієї зі сторін повинна бути досягнута згода. Істотною умовою є ціна договору.

Відповідно до ст.ст. 189–191 ГК у господарському договорі можуть застосовуватися **такі ціни**:

1. Вільні ціни (встановлюються за погодженням сторін – принцип свободи договору).

2. Державні ціни, в тому числі фіксовані, а бо регульовані ціни.

3. Комунальні ціни.

Типові та примірні договори є формою державного регулювання договірних відносин. Типові договори затверджуються КМУ, або іншим органом державної влади у разі, коли сторони не можуть відступати від змісту такого договору (наприклад, типовий концесійний договір, затверджений КМУ тощо).

Примірні договори мають зазвичай рекомендаційне значення, оскільки визначають бажану певну модель (наприклад, примірний договір про перевезення вантажів автомобільним транспортом, міському та міжміському сполученні, затверджене Мінтрансом 14.10.1997 року).

Укладення окремих різновидів господарських договорів у деяких випадках до повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування:

1. Державний контракт чи державне замовлення.

2. Договори приватизації державного та комунального майна.
3. Договори оренди державного та комунального майна.
4. Концесійні договори.

У сфері господарського обороту укладаються два різновиди публічного договору:

1. **Публічний господарсько-управлінський договір** – укладається стосовно організації і упорядкування господарської діяльності. Публічний суб'єкт, вступаючи у зазначені договірні відносини реалізує свою господарську компетенцію (приклад: договір на реалізацію інвестиційного проекту у спеціальних економічних зонах).

2. **Публічний підприємницький договір** – зміст становить певна комерційна операція, в якій публічний суб'єкт виступає як партнер професійного комерсанта, реалізуючи виключну господарсько-договірну правосуб'єктність (приклад: приватизаційний договір, договір концесії, угоди про розподіл продукції).

Попередній договір – це договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку у певний термі укласти договір у майбутньому, але на умовах, що встановлені попереднім договором.

Попередній договір призводить до складних відносин між сторонами, але водночас виконує захисну функцію від можливої відмови однієї зі сторін укласти договір. За попереднім договором сторони домовляються у певний строк укласти договір про передачу майна, надання послуг, виконання робіт. Основний господарський договір необхідно укласти протягом одного року.

Попередній договір повинен містити умови, що дають змогу визначити предмет і інші істотні умови основного договору. У разі, якщо сторона, яка уклала попередній договір, одержавши проект договору від іншої сторони, ухиляється від укладання основного договору, друга сторона має право вимагати укладання такого договору у судовому порядку.

Зобов'язання укласти основний договір, передбачене попереднім договором припиняється, якщо до закінчення строку, в який сторони мають укласти основний договір, одна зі сторін не надішле проект позначеного договору другій стороні.

Мета попереднього договору – зв'язати сторони правовими умовами, які у подальшому повинні привести до укладання основного договору. Цей договір захищає приватні інтереси сторін від ризиків суб'єктивного значення, встановлює істотні умови майбутнього договору, визначає наслідки відмови однієї зі сторін від укладання договору і зберігає силу до моменту укладання основного договору.

Договір приєднання – це договір, умови якого визначені однією зі сторін у формулярах чи інших стандартних формах, який може бути укладено тільки шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору загалом.

Оферентом розробляється комплекс стандартних умов, з урахуванням торгівельної практики та звичаїв, який пропонується для беззастережного приєднання іншій стороні.

Договір приєднання можна змінити або розірвати на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання, або містить інші умови явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася.

Сторона, яка приєдналася має довести, що вона, відповідно до своїх інтересів, не прийняла цих умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору.

4.4 Під час укладання господарських договорів сторони можуть визначити зміст договору на підставі вільного волевиявлення і примірного, типового договору і договору приєднання.

Загальні правила щодо укладення господарських договорів містяться у цивільному кодексі України та Господарському кодексі України, а також у спеціальних законах, наприклад, Законі України «Про концесії», «Про оренду державного і комунального майна» тощо.

Договір вважається укладеним, якщо сторони у належній формі досягли згоди **за всіма його істотними умовами**.

Договір укладається шляхом направлення оферентом оферти (тобто пропозиції укласти договір) і акцепту пропозиції (тобто прийняття пропозиції) акцептантом.

Моментом укладання договору вважається отримання особою, що направила пропозицію на укладання договору відповіді про прийняття цієї оферти. Варто зазначити, що у разі, якщо для укладання договору необхідна передача майна, то договір вважається укладеним з моменту передачі майна. Якщо договір повинен бути нотаріально посвідчений або зареєстрованим, то він вважається укладеним з моменту нотаріального посвідчення або державної реєстрації.

Місцем укладання договору є місце проживання фізичної особи, або місцезнаходження юридичної особи, що зробила оферту укласти договір.

Особливий порядок укладення договорів передбачений для угод за державним замовленням, укладених на біржі або на публічних торгах.

У торгах за державним замовленням сторонами є державні замовники та виконавці державного замовлення.

Цей договір характеризується особливим порядком укладання та виконання договірних зобов'язань, а також відповідальністю за відмову від укладання або ж невиконання.

Відповідно до Закону України «Про державне замовлення» для задоволення пріоритетних державних потреб на боці державних

замовників вправі виступати ВРУ, Рада міністрів АРК, обласні, м. Києва та м. Севастополя міські державні адміністрації, а також державні установи та організації, визначені ЗУ «Про державний бюджет України», а також державні установи і організації, уповноважені КМУ укласти державні контракти з виконавцями державного замовлення.

Виконавцями державного замовлення – є суб'єкти господарювання усіх форм власності, причому як резиденти, так і нерезиденти, які виготовляють і поставляють товари, проводять послуги для задоволення пріоритетних державних потреб.

Відповідно до ст. 185 Господарського кодексу України, до укладення господарських договорів на біржах, оптових ярмарках, публічних торгах застосовуються загальні правила укладення договорів на основі вільного волевиявлення, з урахуванням нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність відповідних бірж, ярмарків та публічних торгів. Тобто Господарський кодекс встановлює загальне правило щодо укладання таких видів договорів. Спеціальні правила встановлюються у спеціальному законодавстві. Так, відповідно до ст. 17 ЗУ «Про товарну біржу» порядок здійснення та реєстрації державних операцій визначається правилами біржової торгівлі чи уповноваженими органами. Відповідними органами державної влади можуть розроблятися і затверджуватися типові правила біржової торгівлі окремими товарами.

Типовими правилами біржової торгівлі сільськогосподарської продукції встановлено два етапи укладання цих договорів. Перший починається з оголошення біржовим маклером, що проводить торги, пропозиції продавця і закінчуються у момент оголошення реєстраційного номеру покупця і ціни продажу. Одночасно, брокери-покупці і продавці підтверджують підписами на білетах згоду на купівлю і продаж.

На другому етапі угода укладається письмово біржовим контрактом, який підписується брокером-покупцем і продавцем, а також уповноваженою особою біржі.

Укладання договорів про закупівлю

Що стосується укладання господарських договорів за державним замовленням, у зв'язку зі змінами в законодавстві щодо здійснення публічних закупівель, варто відмітити, що одним із основних способів є вибір Замовником, тобто суб'єктом господарювання, діяльність якого фінансується з державного бюджету контрагента за допомогою публічних торгів з використанням електронної системи.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі», **договір про закупівлю** – це договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі та передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари.

Договір про закупівлю укладається відповідно до норм Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Загальний порядок укладення господарсько-правових договорів визначений Господарським кодексом України та Цивільним кодексом України. Так, відповідно до ч. 7 ст. 179 ГК України, господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України, **іншими нормативно-правовими актами щодо окремих різновидів договорів, що, зокрема, стосується договорів про закупівлю.**

Процес укладення договору складається з двох стадій:

1. Пропозиції укласти договір однією стороною – **оферти**.
2. Прийняття зробленої пропозиції другою стороною – **акцепту**.

Акцепт повинен бути повним і безумовним. Якщо особа, до якої було адресовано оферту вносить до неї додаткові умови, то це вважається відмовою від неї.

За загальним правилом та у разі укладення договору на підставі переговорів між сторонами договору, або на так званій неконкурентній основі, можна виокремити такі стадії укладання договору:

1. Стадія проекту договору.
2. Стадія протоколу розбіжностей.
3. Стадія врегулювання розбіжностей.
4. Стадія судового розгляду переддоговірного спору (у разі його виникнення).

На кожній із цих стадій процес укладення договору можна завершити, **якщо сторони дійдуть згоди з усіх його істотних умов**, що є моментом укладення договору. За умов недосягнення такої згоди між сторонами, процес укладення договору переходить до наступної стадії.

Оскільки договір про закупівлю укладається за результатами проведення процедур закупівель, можна визначити такі стадії його укладення:

1. Переддоговірна стадія, яка передбачає такі дії:

- визначення необхідності у закупівлі відповідно до потреб суб'єкта;
- затвердження річного плану та додатку до річного плану;
- оприлюднення положень річного плану та додатку до нього на веб-порталі Уповноваженого органу.

2. Стадія організації і проведення процедур закупівлі, яка передбачає здійснення таких дій:

- визначення характеристик предмета закупівлі, кваліфікаційних характеристик потенційних учасників закупівлі, розробку тендерної документації та проекту договору;

– оприлюднення визначених вимог на сайті уповноваженого органу, що може розглядатись як запрошення для суб'єктів господарювання, які відповідають усім вимогам замовника та можуть поставити необхідної якості та кількості товар за ціною, що відповідає тій, яка визначена у тендерній документації, або нижчій, до участі у торгах;

– подання учасниками пропозицій укласти договір на визначених замовником умовах і з ціною, що дорівнює або є нижчою від ціни, встановленої замовником – оферта.

3. Стадія обрання постачальника товару (виконавця робіт, послуг) на конкурсній основі, що передбачає такі дії:

– оцінку тендерних пропозицій учасників (що здійснюється електронною системою автоматично);

– кваліфікацію учасників торгів і визначення пропозиції, яка є не тільки найбільш економічно вигідною, але й відповідає всім вимогам замовника

4. Стадія переддоговірного вирішення спорів (у разі існування спору).

5. Підписання договору, його реєстрація в органах казначейської служби та оплата поставлених товарів (робіт послуг). Варто звернути увагу на те, що підписання договору можливе не раніше ніж через десять днів з моменту оприлюднення рішення про намір укласти договір – тобто акцепту пропозиції. Крім цього, визначається також максимальний строк укладення договору, що не може перевищувати двадцяти днів з моменту акцепту. Реєстрацію в органах казначейської служби необхідно провести в межах семи днів із дати підписання договору.

Оскільки договір є одним із різновидів правочинів, варто звернути увагу також на загальні норми, що регулюють особливості їх укладення. Зокрема, ст. 203 визначає загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину. Вона містить такі положення:

1. Зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

2. Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

Дієздатність фізичної особи – це здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Дієздатність юридичної особи: юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені,

зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень.

Правочин, який вчиняє юридична особа, підписується особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства. Директор юридичної особи має право без довіреності представляти її у цивільних правовідносинах. Повноваження щодо представництва юридичної особи на підписання договорів можуть бути встановлені в її статуті або рішенні органу управління, яким уповноважено особу на представництво інтересів у відповідних правовідносинах. Наприклад, особу може бути уповноважено на підготовку тендерної пропозиції, її підписання та зрештою підписання договору, у разі оголошення останньої переможцем торгів. Під час підписання договору повноваження такої особи посвідчується довіреністю, яка може бути завірена печаткою юридичної особи. Якщо особа діє від імені фізичної особи, її повноваження посвідчуються нотаріально завіреною довіреністю. Якщо повноваження особи передбачені статутом, документом, що посвідчує її права є витяг з єдиного державного реєстру підприємств і організацій України.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі. Ніхто не може бути примушений до вступу у правовідносини. Відсутність волевиявлення учасника може стати підставою для визнання договору недійсним у разі доведеності такої обставини.

4. **Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.** Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для такого різновиду договорів не вимагалася. Якщо сторони домовились укласти у письмовій формі договір, щодо якого законом не встановлена письмова форма, такий договір є укладеним із моменту його підписання сторонами.

Проте ЦК України у ст. 208 також визначає обставини, що є підставами для укладення правочину (договору) у письмовій формі, а саме за таких умов:

- правочин укладається між юридичними особами;
- правочини укладається між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, передбачених ч. 1 ст. 206 ЦК України (якщо вони повністю виконуються сторонами в момент вчинення);
- правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, передбачених ч. 1 ст. 206 ЦК України;
- інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Якщо сторони домовилися про нотаріальне посвідчення договору, щодо якого законом не вимагається нотаріальне посвідчення, такий договір є укладеним із моменту його нотаріального посвідчення.

Отже, сторони на власний розсуд визначають необхідність нотаріального посвідчення договору або можливість його укладення у простій письмовій формі або у формі електронного документа, що прирівнюється до письмової.

На відміну від попереднього Закону про держзакупівлі, цей **Закон не вимагає винятково письмового оформлення договорів про закупівлю, що допускає можливість укладення договорів про закупівлю в електронній формі, у разі готовності до цього контрагентів.** Варто пам'ятати, що відповідно до ст. 207 ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або декількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Також правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Він обов'язково повинен бути підписаний його сторонами.

5. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. У разі, якщо правочин вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися ним, такий договір є фіктивним та може бути визнаний судом недійсним.

6. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Важливо пам'ятати, що умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від змісту тендерної пропозиції за результатами аукціону (у тому числі ціни за одиницю товару) переможця процедури закупівлі або ціни пропозиції учасника у разі застосування переговорної процедури.

Забороняється укладання договорів, що передбачають оплату замовником товарів, робіт і послуг до/без проведення процедур закупівель, крім випадків, передбачених цим Законом.

4.5 В односторонньому порядку зміна та розірвання господарських договорів не допускається, але інше може бути передбачено або законом, або договором.

Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір повинна надіслати пропозиції про це другій стороні договору. Сторона, що приймає пропозицію, у двадцятиденний строк, після одержання пропозиції, повідомляє другу сторону про результати розгляду такої пропозиції.

Якщо сторони не досягли згоди про зміну або розірвання договору, або якщо встановлений строк, з урахуванням поштового обігу, не отримано відповіді на пропозицію, то заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

Якщо судовим рішенням договір було змінено або розірвано, то договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності рішенням суду, якщо інше не встановлене у рішенні суду.

Дійсність господарського договору. Підстави та наслідки визнання господарського договору недійсним і неукладеним

Дійсність господарського договору – це його здатність за умови дотримання всієї сукупності умов, передбачених законодавством, породжувати той правовий результат, настання якого прагнули сторони договору, і юридична сила яких забезпечується державою.

Умови дійсності договорів:

1. Господарська правосуб'єктність сторін договору.
2. Зміст договору повинен бути законний.
3. Волевиявлення осіб, що спрямоване на укладання договору, повинно відповідати їхній дійсній волі.
4. Форма договору повинна відповідати вимогам закону.
5. Договір повинен бути спрямований на реальне настання наслідків.

Усі ці вимоги дійсності визначені в ст. 203 ЦК України, а щодо форми договору – у ст.ст. 206-210 ЦК.

4.6 Господарське зобов'язання, що не відповідає вимогам закону, або вчинене з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, або укладено учасниками господарських відносин з порушенням, принаймні одним із них, господарської компетенції, тобто спеціальної правосуб'єктності може бути на вимогу однієї зі сторін, або відповідного органу державної влади, визнано судом недійсним повністю або у частині.

Недійсною може бути визнана також нікчемна умова господарського зобов'язання, яка самотійно або у поєднанні з іншими умовами зобов'язання порушує права та законні інтереси другої сторони або третіх осіб.

Нікчемною визнаються зокрема такі умови типових договорів, договорів приєднання, які відображають такі положення:

1. Виключають або обмежують відповідальність виробника продукції, виконавця робіт, послуг або взагалі не покладають на зобов'язану сторону певних обов'язків.
2. Допускають односторонню відмову від зобов'язань із боку виконавця або односторонню зміну виконавцем його умов.

3. Вимагають від одержувача товару чи послуги сплати непропорційно великого розміру санкцій, у разі відмови його від договору, і не встановлюють аналогічної санкції для виконавця.

Виконання господарського зобов'язання, визнаного судом недійсним повністю або в частині, припиняється повністю або у частині з дня набрання рішенням суду законної сили, як таке, що вважається недійсним з моменту його виникнення.

У разі, якщо за змістом зобов'язання воно може бути припинено тільки на майбутнє, таке зобов'язання визнається недійсним і припиняється на майбутнє.

Наслідки визнання господарського зобов'язання недійсним

Якщо господарське зобов'язання визнане недійсним, як таке, що вчинене з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, то за наявності наміру обох сторін у разі виконання зобов'язання обома сторонами в доход держави за рішенням суду стягується все одержане ними за зобов'язаннями. А у разі виконання зобов'язання однією стороною, з другої сторони стягується в доход держави вся одержане з нею, а також все належне з нею першій стороні на відшкодування одержаного.

У разі наявності наміру тільки у однієї зі сторін, усе одержане нею повинно бути повернене другій стороні, а одержане останньою або належній їй на відшкодування виконаного стягується за рішенням суду в доход держави.

У разі визнання недійсним зобов'язання з інших підстав, кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні все одержане за зобов'язанням, а за неможливості повернути одержане в натурі відшкодувати його вартість грошима, якщо інші наслідки недійсності зобов'язання не передбачені законом.

Договір вважається неукладеним, тобто таким що не відбувся, якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов договору (ст. 638 ЦК, ст. ст. 180, 181 ГК).

Наслідки визнання договору неукладеним залежить від виконання, якщо воно не відбулось, то немає і наслідків.

Що стосується правила Глави 83 ЦК України про обов'язок повернути майно в натурі, а при неможливості сплатити його вартість.

Неналежне виконання господарського договору. Форми та відповідальність.

Суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин, повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином, відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності певних вимог щодо виконання зобов'язання відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться.

Договір вважається неналежно виконаним, якщо порушено умови, визначені його змістом.

Кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони, та забезпечення господарського інтересу.

У разі порушення зобов'язань настають правові наслідки. Зокрема:

1. Припинення зобов'язання в наслідок односторонньої відмови від зобов'язання.

2. Розірвання договору.

3. Зміна умов договору.

4. Сплата неустойки.

5. Відшкодування збитків і моральної шкоди.

Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених ГК, іншими законами або договором.

Застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє його від обов'язків виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не передбачено законом або договором, або управлена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання. Зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною обов'язків, що є необхідною умовою виконання.

5 Господарська відповідальність

План

1. Поняття, ознаки та підстави господарської відповідальності
2. Принципи та функції господарської відповідальності
3. Форми та види господарської відповідальності
4. Санкції: поняття, види, порядок застосування

5.1 Господарсько-правова відповідальність – це зазнавання суб'єктом господарювання несприятливих економічних наслідків від застосування санкцій за вчинене правопорушення, у порядку, передбаченому Господарським кодексом України, іншими законодавчими актами та договорами.

До ознак господарської відповідальності належать такі:

1. Суб'єктами відповідальності є суб'єкти господарювання, їхні структурні підрозділи, учасники господарських відносин, у тому числі органи державної влади, що здійснюють контроль за дотриманням правил ведення господарської діяльності.

2. У разі притягнення до господарської відповідальності відбуваються настання несприятливих наслідків економічного характеру,

незалежно від того, чи застосовуються грошові санкції, або такі санкції, що обмежують правоздатність.

3. Відповідальність застосовується у формі певної системи економічних санкцій, передбачених господарським законодавством, укладеними договорами та локальними актами суб'єктів господарювання.

4. Відповідальність застосовується тільки у разі правопорушення, протиправних дій або бездіяльності. Йдеться про невиконання або неналежне виконання перед контрагентами у внутрішньогосподарських відносинах, а також у разі порушення правил здійснення господарської діяльності.

5. Відповідальність настає незалежно від вини правопорушника.

Підстави господарської відповідальності

Підставою господарської відповідальності є вчинення правопорушення суб'єктом господарювання. Розрізняють такі різновиди правопорушень:

1. **Договірні правопорушення** – це правопорушення на стадії виникнення договорів (порушення строків укладання договорів, процедури врегулювання розбіжностей, укладання договорів, що суперечать вимогам закону, інтересам держави і суспільства, а також цілям діяльності ЮО). До договірних правопорушень належать:

- порушення строків виконання договірних зобов'язань щодо поставки продукції і товарів, перевезення вантажів, виконання робіт;
- порушення господарських зобов'язань щодо якості продукції, виконання робіт, надання послуг;
- порушення державної дисципліни цін, що обумовлене виконанням договорів;
- порушення у сфері кредитних та розрахункових відносин.

- **Позадоговірні правопорушення** – порушення законодавства про захист економічної конкуренції (наприклад, антиконкурентні узгоджені дії, зловживання монопольним становищем). До позадоговірних правопорушень відносять порушення прав власника.

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання, чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення.

У разі якщо інше не передбачене законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за таких умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами зокрема:

1. Порухення зобов'язань контрагентами правопорушника.
2. Відсутність на ринку необхідних для виконання зобов'язання товарів.
3. Відсутність у боржника необхідних коштів.

5.2 Можна виділити такі принципи господарської відповідальності:

1. Потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі. Передбачена законом відповідальність виробника чи продавця за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі.

2. Сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника, без згоди другої сторони, від виконання прийнятих зобов'язань в натурі.

3. У господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника або продавця продукції.

Функції господарської відповідальності:

Функції господарської відповідальності – це сукупність дій щодо застосування до правопорушника у сфері господарювання передбачених законом чи договором санкцій, а також правових наслідків такого застосування.

Функції:

1. *Стимулююча* – передбачає спонування, тобто негативне стимулювання правопорушника до припинення правопорушення і до реального виконання зобов'язання. Негативне стимулювання означає, що особа, яка вчинила господарське правопорушення несе певні майнові витрати внаслідок застосування до неї економічних санкцій. Ця функція має на меті задовольнити економічний інтерес потерпілого суб'єкта шляхом економічного і майнового стимулювання правопорушника до правомірних дій, а також суспільний інтерес у забезпеченні потреб у продукції, роботах і послугах.

2. *Штрафна* – господарська відповідальність є ретроспективною реакцією на вчинені протиправні діяння у вигляді покарання такими санкціями, як неустойка, штраф, пеня.

3. *Попередження (превентивна)* – внаслідок відповідальності застосовуються правові заходи, спрямовані на усунення причин та умов правопорушення.

4. *Компенсаційна (відновлювальна)* – ця функція господарсько-правової відповідальності полягає у відновленні порушеного майнового стану потерпілого шляхом застосування на його користь компенсаційних майнових санкцій, що стягуються з правопорушника.

5. *Інформаційна (сигналізаційна)* – вона свідчить про неблагополучний стан, хиби і вади у господарській діяльності. Це інформація про необхідність вжиття відповідних заходів щодо поліпшення справ і наведення порядку на підприємстві та організації.

5.3 Форми господарської відповідальності:

1. *Відшкодування збитків* – це універсальна форма відповідальності. Вона може застосовуватись у разі порушення будь-якого господарського зобов'язання. Відшкодування збитків здійснюється у всіх випадках, якщо інше прямо не передбачене законом, до того ж спеціальної домовленості між суб'єктами господарських відносин тут непотрібно. Головне для застосування цієї форми відповідальності полягає у тому, щоб вчинене правопорушення призвело до настання у суб'єкта господарювання збитків.

Збитками визнається об'єктивне зменшення майнових благ суб'єкта господарювання, що ущемляє його інтереси і виражається в розходах, траті, пошкодженні майна і неотриманні доходів. За загальним правилом збитки повинні бути відшкодовані повністю.

2. *Сплата штрафних санкцій* – така форма відповідальності виконує каральну, стимулюючу функцію, сприяє дотриманню правопорядку в господарській діяльності і застосовується тільки тоді, якщо вона передбачена законом чи договором. Розмір цієї відповідальності залежить від ступеня господарської небезпеки правопорушення і не залежить від суми спричинених збитків. Ця форма відповідальності застосовується не тільки до горизонтальних, але і у вертикальних відносинах, коли штрафні санкції застосовуються органами державної влади. Отже, ця форма відповідальності застосовується незалежно від збитків, а залежить тільки від факту правопорушення.

3. *Обмеження правосуб'єктності* – ця форма відповідальності може бути використана самими учасниками господарських відносин в оперативному порядку. Ця відповідальність не має на меті обмежити майновий стан суб'єкта господарювання. Об'єктом її впливу є певне суб'єктивне право, що належить правопорушнику. Ця форма відповідальності може застосовуватись незалежно або на ряду зі штрафною відповідальністю, до того ж як контрагентом, так і органом державної влади, але у випадках, що безпосередньо передбачені або договором, або законом.

4. *Застосування оціночних санкцій* – ця форма відповідальності застосовується переважно щодо державних підприємств і їхніх структурних підрозділів. Використовується у разі неефективної роботи підприємства за звітний період, шляхом зниження розміру заохочувальних фондів. Розміри цієї відповідальності визначаються або вищими

господарськими органами, або самими суб'єктами господарювання стосовно власних структурних підрозділів.

5. *Визнання банкрутом* – це надзвичайна санкція, що застосовується за передбаченою в законі процедурою у разі неплатоспроможності суб'єкта господарювання.

Різновиди господарської відповідальності

1. *Залежно від структури правопорушення і розподілу відповідальності розрізняють:*

– **дольову відповідальність** – настає за порушення зобов'язання декількома суб'єктами за договорами, або у разі об'єднання засобів суб'єктів господарювання для вирішення господарських завдань. Визначається через частку кожного з учасників.

– **солідарну відповідальність** – застосовується у випадку, що передбачений у законі, і можливою є тоді, коли є декілька суб'єктів господарювання на стороні боржника. За цієї умови кредитор має право вибору сплати штрафних санкцій або відшкодування збитків від усіх чи від будь-кого з боржників.

– **субсидіарну відповідальність** – це передбачена законом або договором відповідальність третьої особи за боржника. Це може бути відповідальність гаранта чи поручителя.

2. *За обсягом виокремлюють:*

– **повну відповідальність** – відшкодування контрагенту чи державі усіх видів збитків.

– **обмежену відповідальність** – законодавче виключення з принципу повного відшкодування збитків, коли у нормах права встановлюється максимальний розмір збитків, які необхідно відшкодувати, або коли є припис про нестягнення з боржника певних видів збитків.

– **підвищену відповідальність** – встановлюється для особливо серйозних правопорушень і може бути передбачена як законом, так і договором.

5.4 Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, унаслідок застосування яких для цього настають несприятливі економічні та (або) правові наслідки.

У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій:

1. *Відшкодування збитків.*

2. *Штрафні санкції* – господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), які учасники господарських відносин зобов'язані сплатити у разі порушення ними правил здійснення господарської діяльності, невиконання, або неналежне виконання господарського зобов'язання. Розмір штрафних санкцій – ст. 231 Господарського кодексу України. У разі, якщо належить до сплати штрафні санкції надмірно

великі, порівняно зі збитками кредитора, суд має право зменшити розмір санкції. У цьому разі необхідно зважати на таке: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; майнові та інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу.

3. *Оперативно-господарські санкції* – це заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушення зобов'язання, що можуть використовуватися самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. До суб'єкта, який порушив зобов'язання, можуть бути використані тільки ті оперативно-господарські санкції, що передбачені договором. Цей вид санкції застосовується незалежно від вини суб'єкта, який порушив зобов'язання. Різновиди оперативно-господарських санкцій передбачені ст. 236 ГК України.

4. *Адміністративно-господарські санкції* – це заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідації його наслідків. Ці санкції можуть застосовуватись уповноваженим органом державної влади або органами місцевого самоврядування. Різновиди зазначених санкцій передбачені ст. 239 ГК України. Адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення правопорушення, але не пізніше року з дня порушення суб'єктом господарювання правил здійснення господарської діяльності.

Щодо інших санкцій застосовуються загальні і спеціальні строки позовної давності.

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Порядок застосування санкцій

Якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, що не покриті санкціями. Законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли допускається стягнення тільки штрафних санкцій, коли збитки можуть бути стягнені у повній сумі штрафних санкцій, а також випадки, коли за вибором кредитора можуть бути стягнені або збитки, або штрафні санкції.

Вимогу щодо сплати штрафних санкцій може заявити учасник господарських відносин, права та інтереси якого порушені, або органи державної влади, наділені господарською компетенцією.

Порядок сплати визначається договором.

6 Захист економічної конкуренції

План

1. Поняття економічної конкуренції та правові засади її здійснення
2. Правовий статус Антимонопольного комітету України
3. Недобросовісна конкуренція та форми її виявлення у господарській діяльності

6.1 Запровадження в економіці України ринкових форм господарювання зумовило розвиток конкуренції, як неодмінного елементу ринку та його головного регулятора.

На ринку у сфері господарювання діє економічна конкуренція, роль якої проявляється через її **функції**:

1. *Регулююча функція* – встановлення таких правил господарювання, що забезпечують виробництво необхідних для суспільства товарів, робіт та послуг.

2. *Стимулююча* – проявляється у спонуканні учасників конкуренції вдосконалювати виробництво, щодо якості продукції, ціни, кількості, асортиментів товарів, робіт, послуг, запровадження новітніх технологій, з метою збереження або збільшення своєї частки на ринку.

3. *Контрольно-сигналізаційна* – здійснення контролю учасників конкуренції над власним виробництвом, його ефективністю та діяльністю своїх потенційних контрагентів: відсутність попиту на власну продукцію, товари, роботи, послуги сигналізує про негаразди у власній діяльності та необхідності вдосконалення виробництва, а відсутність попиту на продукцію потенційних контрагентів сигналізує на недоцільність встановлення з ними договірних

Правове регулювання основних засад економічної конкуренції регулюється Законом України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року.

Економічна конкуренція – це змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття за допомогою власних досягнень переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі-суб'єкти господарювання мають можливість обирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товару на ринку.

В сфері господарювання та в економічній сфері передбачено два шляхи розвитку конкуренції. Відповідно до цього виокремлюють два типи ринків:

1. Недосконалий конкурентний ринок
2. Досконалий конкурентний ринок – що базується на принципах вільної конкуренції.

Відомі такі різновиди недосконалих конкурентних ринків:

1. Монополістичні ринки.
2. Олігополія та олігопсонія

3. Монопольне.

Монополістична конкуренція – це ринок, якому властива диференціація продукції, де покупці розглядають продукти конкуруючих продавців як близькі, але не повністю взаємозамінними.

Ринку монополістичної конкуренції притаманні такі риси:

1. Наявність на ринку багатьох дрібних покупців та продавців.
2. Усі продавці та покупці мають досконалу інформацію про ціни на ринку, характеристики товарів, що продаються.
3. Вступ на ринок та вихід з нього цілком вільні.
4. Продукти, що реалізуються, з точки зору покупця, у кожного продавця різні.

Типовими прикладами монополістичної конкуренції є такі: роздрібна торгівля, громадське харчування, виробництво товарів широкого вжитку.

В умовах цього ринку кілька підприємців реалізують практично однакові товари, які покупцем за допомогою реклами або іншим формам нецінової конкуренції сприймаються як різні товари.

Підприємці на цьому ринку суперничають не стільки через ціни, стільки через диференціацію продукції і кожен підприємець в умовах диференціації продукції володіє, деякою мірою, монопольною владою над своїм товаром та визначає ціни на нього незалежно від дій своїх конкурентів.

Олігополія – це ринок товару, на якому існують декілька продавців, які виробляють більшу частину продукту. Частка кожного з них є досить великою, щоб впливати на ринок власними силами. Однак, ціна товару залежить від спільних дій кількох продавців, тому кожний олігополіст розробляє внутрішню цінову політику, зважаючи на практику встановлення цін іншими підприємцями.

Традиційними прикладами олігополії є ринки металургійної хімічної, мобільної та інших різновидів продукції.

Олігопсонія – це ринок, де працюють декілька великих покупців, до яких надходить більша частина продажу товару для подальшого перепродажу. Прикладами цього ринку є ринки сільськогосподарської продукції.

Монополія – це ринок, на якому працює єдиний продавець товару, який використовує своє становище, має монопольну владу на ринку і може одноосібно диктувати рівень цін та обсяги випуску.

Серед головних рис монополії можна виокремити такі:

1. Один продавець займає весь ринок (ринковий сегмент).
2. Продукція продавця є унікальною, тобто не існує подібних товарів, на які могли б перейти споживачі.
3. Існують значні бар'єри, що перешкоджають появі інших контрагентів на ринку.

Традиційно виокремлюють три різновиди монополії:

1. *Адміністративна* – прикладом цього ринку може слугувати форма організації виробництва в СРСР. У цьому разі галузеві міністерства об'єднували підприємства однієї галузі й діяли на ринку як єдиний суб'єкт господарювання, не допускаючи при цьому конкуренції між підприємствами, які входили до їхнього складу.

2. *Економічна* – це стан товарного ринку, де діють підприємства, які змогли зайняти монополієне (домінуюче) становище на ньому внаслідок концентрації капіталу, добровільного об'єднання, або поглинання слабких суперників тощо.

3. *Природна* (Закон України «Про природні монополії»).

Досконалі конкурентні ринки

Головні риси цього ринку:

1. Кожен підприємець є малим щодо ринку загалом.
2. Покупці інформовані про ціни.
3. Продавці діють незалежно один від одного.
4. Вступ та вихід з ринків вільний.
5. Абсолютна однорідність однойменних товарів.

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» в напрямках державної економічної політики значиться захист добросовісної економічної конкуренції.

У ст. 4 Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначаються **головні напрями державної політики в сфері захисту добросовісної економічної конкуренції:**

1. Обмеження монополізму в господарській діяльності.
2. Здійснення заходів щодо демонополізації економіки.
3. Державна підтримка суб'єктів господарювання.

6.2 Центральним виконавчим органом державної влади із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель є **Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ).**

Діяльність цього органу регламентується Законом України «Про АМКУ» від 26 листопада 1993 року.

У своїй діяльності цей орган підзвітний ВРУ, підконтрольний Президенту України та має виключну компетенцію щодо регулювання відповідних відносин на території України.

АМКУ утворюється у складі Голови та 10 державних уповноважених, з-поміж яких призначаються два перших заступники Голови та три заступники Голови АМКУ.

Для здійснення діяльності в сфері захисту конкуренції АМКУ утворює територіальні відділення. Розпорядженням АМКУ від 21 лютого 2001 року № 32-р затверджено положення Про територіальні відділення

АКУ, яке визначає головні завдання, компетенцію, повноваження та організаційні засади діяльності територіального відділення АКУ.

АКУ та його територіальне відділення є юридичними особами, а адміністративні колегії АКУ, державні уповноважені АКУ, адміністративні колегії територіальних відділень є органами АКУ.

У Законі України «Про АМКУ» встановлюються **повноваження АМКУ за різними сферами:**

1. У сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції.

2. У сфері здійснення контролю за узгодженими діями та концентрацією суб'єктів господарювання.

3. У сфері формування та реалізації конкурентної політики, сприяння розвитку добросовісної конкуренції, нормативного і методичного забезпечення діяльності АКУ та застосування законодавства про захист економічної конкуренції.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю зобов'язані сприяти АКУ у здійсненні його повноважень у сфері підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму та контролю за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції.

6.3 Конкуренція, як змагання між суб'єктам господарювання, не завжди відбувається за допомогою законних заходів. Наприкінці ХІХ ст. в Європі почали говорити про законну та незаконну конкуренцію. В Українському законодавстві загальне визначення цього поняття з'явилося разом із Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07 червня 1996 року.

Відповідно до цього закону, **недобросовісною конкуренцією** є будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності.

Недобросовісна конкуренція у господарській діяльності має певні **форми вияву**, які кваліфікуються діючим законодавством:

1. Неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки.

2. Неправомірне використання товару іншого виробника.

3. Копіювання зовнішнього вигляду виробу.

4. Порівняльна реклама.

5. Дискредитація господарюючого суб'єкта-підприємця.

6. Купівля-продаж товарів, виконання робіт, надання послуг із примусовим асортиментом.

7. Досягнення неправомірних переваг у конкуренції.

8. Схилення до бойкоту господарюючого суб'єкта-підприємця.

9. Неправомірне використання та збирання відомостей, що містять комерційну таємницю.

Комерційна таємниця – це відомості, що пов’язані із виробництвом, технологічною інформацією, управлінням фінансами та іншою діяльністю підприємства, що не є державною таємницею, розповсюдження яких може завдати шкоди його інтересам, та визначаються керівником підприємства.

До відомостей, що не становлять комерційну таємницю належать такі: установчі документи; документи, що дозволяють займатися підприємницькою діяльністю та її окремими видами; інформація за всіма формами державної звітності; дані, необхідні для перевірки, обчислення і сплати податків та інших обов’язкових платежів; відомості про склад працівників та їх заробітну плату; відомості про наявність вільних робочих місць; інформація про забруднення навколишнього природного середовища; документи про платоспроможність; інформація про участь посадових осіб у кооперативах, малих підприємствах, об’єднаннях підприємств, що займаються підприємницькою діяльністю.

Зловживаннями в сфері неправомірного використання комерційної таємниці є такі різновиди діяльності:

- неправомірне збирання комерційної таємниці;
- розголошення комерційної таємниці;
- схилення до розголошення комерційної таємниці;
- неправомірне використання комерційної таємниці;
- схилення постачальника до дискримінації покупця (замовника);
- схилення суб’єкта господарювання (підприємця) до розірвання договору з конкурентом іншого суб’єкта господарювання (підприємця);
- підкуп працівника постачальника;
- підкуп працівника покупця замовником.

7 Правове регулювання торгівельної діяльності

План

1. Поняття та значення ліцензування.
2. Порядок видачі та анулювання ліцензії
3. Правове регулювання стандартизації та сертифікації продукції

7.1 Ліцензування – це видача, переоформлення та анулювання ліцензій, ведення ліцензійних справ, контроль за дотримання ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних угод, а також умови видачі розпоряджень про усунення порушень законодавства в сфері ліцензування.

Ліцензування провадиться для досягнення таких цілей:

1. Забезпечення рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання.

2. Захисту прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян

3. Захисту навколишнього природного середовища.

4. Забезпечення безпеки держави

5. Встановлення єдиного порядку ліцензування певних різновидів господарської діяльності.

6. Встановлення єдиного переліку різновидів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Ліцензія є єдиним документом дозвільного характеру, який дає право на зайняття певним видом господарської діяльності, що відповідно до законодавства України підлягає обмеженню.

В ліцензії зазначається найменування органу ліцензування, що піддаються ліцензії, види господарської діяльності, на право провадження якого видається ліцензія, найменування юридичної особи (або ПБ фізичної особи-підприємця), ідентифікаційний код юридичної особи (ідентифікаційний номер фізичної особи платника податків), місцезнаходження юридичної особи (місце проживання фізичної особи-підприємця), дата прийняття рішення про видачу ліцензії, номер цього рішення, строк дії ліцензії, ПБ, посада особи, яка підписала ліцензію, дата видачі ліцензії, наявність додатку.

Ліцензія підписується керівником органу ліцензування, або його заступником та засвідчується печаткою цього органу. На сьогодні ліцензуванню підлягають 33 види господарської діяльності, зокрема:

1) банківська діяльність, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність»;

2) надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів);

3) професійна діяльність на ринку цінних паперів, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»;

4) діяльність у галузі телебачення і радіомовлення, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»;

5) діяльність у сфері електроенергетики, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про ринок електричної енергії», і діяльність у сфері використання ядерної енергії, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії»;

6) освітня діяльність, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами у сфері освіти;

7) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і

обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» тощо.

В Україні існує 26 органів ліцензування, вони затверджені Постановою КМУ від 5 серпня 2015 року № 609. Наприклад, Мінекономрозвитку здійснює ліцензування діяльності з імпорту, експорту спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, а також туроператорську діяльність.

Мінприроди здійснює ліцензування виробництва особливо небезпечних хімічних речовин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, поводження з небезпечними відходами. Не підлягає ліцензуванню зберігання (накопичення) суб'єктом господарювання утворених ним небезпечних відходів, якщо протягом року з дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на поводження з небезпечними відходами.

Держпродспоживслужба ліцензує діяльність у сфері ветеринарної практики. Нацкомфінпослуг здійснює ліцензування діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів).

Суб'єкт господарювання, який має намір провадити певний вид господарської діяльності, що ліцензується, зобов'язаний особисто, або через уповноважений ним орган чи особу, звернутися до відповідного органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії.

Ця заява повинна містити:

1. Відомості про особу господарювання.
2. Вид господарської діяльності, на провадження якого заявник має намір отримати ліцензію.

До цієї заяви повинні бути додані:

1. Копія свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності, засвідчені нотаріально або органом, який її видав.
2. Копія заяви з описом.

Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову в її видачі у строк не пізніше, ніж 10 робочих днів з дати надходження заяви і документів, що додаються до цієї заяви.

Повідомлення про видачу ліцензії або про відмову у видачі, повинно бути надіслано заявнику у письмовій формі протягом трьох робочих днів з моменту прийняття рішення.

Якщо прийнято рішення про відмову у видачі ліцензії, то необхідно зазначити підстави цієї відмови.

7.2 Ліцензія повинна бути оформлена не пізніше трьох робочих днів з дня надходження документа, що підтверджує внесення плати за видачу ліцензії.

Розмір збору за видачу ліцензії встановлюється постановами КМУ для кожного з видів ліцензії окремо. Про встановлення розміру плати збору за видачу ліцензії від 2005 року.

Строк виду ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності не може бути меншим за три роки.

Господарська діяльність на підставі ліцензії, що видана органом ліцензування, яким є центральним органом виконавчої влади, здійснюється на всій території України. Якщо місцевим органом виконавчої влади – на території певної адміністративно-територіальної одиниці.

Якщо суб'єкту господарювання необхідно видати копію ліцензії, то збір за цю видачу встановлюється у розмірі 1 нмдг.

Якщо особа після закінчення строку ліцензії бажає проводити вид господарської діяльності, який підлягає ліцензуванню, то особа повинна отримати нову ліцензію. За видачу ліцензії справляється плата, після видачі ліцензії.

Переоформлення ліцензії.

Підстави для переоформлення ліцензії :

1. Зміна найменування юридичної особи або зміна ПІБ фізичної особи-підприємця.

2. Зміна місцезнаходження юридичної особи або місця проживання фізичної особи-підприємця.

3. Зміни, обумовлені провадженням ліцензіатом певного виду господарської діяльності.

Якщо виникають підстави для переоформлення ліцензії, то ліцензіат зобов'язаний протягом 10 робочих днів подати органу ліцензування заяву про переоформлення ліцензії разом з тією ліцензією, що підлягає переоформленню, разом з відповідними копіями документів.

Орган ліцензування протягом трьох робочих днів зобов'язаний видати переоформлену на новому бланку ліцензію з урахуванням тих змін, що були зазначені в заяві про переоформлення ліцензії.

Строк дії переоформленої ліцензії не може перевищувати строку дії зазначеної ліцензії, що переоформляється.

За переоформлення ліцензії справляється плата у розмірі 5 нмдг.

Непереоформлена у встановлений строк ліцензія є недійсною.

Анулювання ліцензії

Підстави для анулювання ліцензії:

1. Заява ліцензіата про анулювання ліцензії.

2. Акт про повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов.

3. Рішення про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання.

4. Нотаріально засвідчена копія свідоцтва про смерть фізичної особи-підприємця.

5. Акт про виявлення недостовірних відомосте у документах, поданих суб'єктом господарювання для одержання ліцензії.

6. Акт про встановлення факту передачі ліцензії або її копії іншій юридичній особі або фізичній особі для провадження господарської діяльності.

7. Акт про встановлення факту неподання у встановлений строк повідомлення про зміну даних, зазначених в документах, що додавалися до заяви про видачу ліцензії.

8. Акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних угод.

9. Неможливість ліцензіатом забезпечити виконання ліцензійних умов, встановлених для певного виду господарської діяльності.

10. Акт про відмову ліцензіата проведення перевірки органом ліцензування або спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування.

Орган ліцензування приймає рішення про анулювання ліцензії протягом десяти робочих днів з дати встановлення підстав для анулювання ліцензії, яке вручається або надсилається ліцензіатом із зазначенням підстав анулювання не пізніше 3 робочих днів з дати прийняття такого рішення.

Рішення про анулювання ліцензії набирає чинності через 10 днів з дати його прийняття.

Ліцензійні умови. Контроль за дотриманням та відповідальність за порушення

Ліцензійні умови – є нормативно-правовим актом, положення якого встановлюють кваліфікаційні, організаційні, технологічні та інші вимоги для провадження певного виду господарської діяльності.

Суб'єкт господарювання зобов'язаний провадити перелік господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, відповідно до встановлених для цього виду діяльності ліцензійних умов.

У ліцензійній угоді щодо видів господарської діяльності, для провадження яких необхідні спеціальні знання, включаються кваліфікаційні вимоги до працівників суб'єктів господарювання (ЮО та до ФОП).

У разі, якщо для провадження певних видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, необхідні особливі вимоги щодо будівель, приміщень, обладнання, інших технічних засобів, такі вимоги включаються до ліцензійних умов.

Ліцензійні умови та порядок контролю за їх дотриманням затверджуються спеціальним наказом спеціально уповноваженого органу з

питань ліцензування та органу ліцензування (наприклад, Міносвіти затвердило ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти).

7.3 Сертифікація – це процедура, за допомогою якою визнаний у встановленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, встановленим законодавством вимогам.

Сертифікація продукції здійснюється уповноваженими на те органами з сертифікації. Державний орган, який контролює питання, пов'язані з «технічним регулюванням» господарської діяльності є Державний комітет з стандартизації, метрології та сертифікації.

Сертифікація поділяється на такі види:

1. **Обов'язкову** – в законодавчо регульованій сфері.
2. **Добровільну** – в законодавчо нерегульованій сфері.

Обов'язкова сертифікація повинна включати в себе перевірку та випробування продукції для визначення її якісних характеристик. Після проведення обов'язкової сертифікації, суб'єкт господарювання отримує сертифікат та право маркувати свою продукцію спеціальним знаком відповідності.

Законом передбачено, що в деяких випадках, а саме коли заявник вирішив провести добровільну сертифікацію, цей товар, згідно із законодавством, підлягає сертифікації тільки за ініціативою виробника, продавця або споживача товару.

Коли товар ввозиться на територію України, він має підтверджуватись сертифікатом відповідності чи свідоцтвом про визнання відповідності товару, який видається центральним органом виконавчої влади з питань технічного регулювання, та акредитованим у спеціальному законом порядку.

Перелік різновидів продукції, що підлягають обов'язковій сертифікації визначені Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 1 лютого 2015 року №28.

Не потребує підтвердження відповідного сертифікату, у разі ввезення товарів на територію України в таких випадках:

1. Якщо товари ввозяться як подарунки.
2. Якщо товари ввозяться у режимі тимчасовості.
3. Коли товари ввозяться для проведення виставки чи виставок на території України.
4. Якщо товари ввозяться як технічна чи гуманітарна допомога.
5. Якщо товари ввозяться як інвестиція в статутний фонд підприємства.
6. Якщо товари ввозяться в режимі імпорту для подальшого реекспорту у порядку, визначеному державними митними органами.

Стандартизація (ст. 15 ГК) – технічне регулювання господарської діяльності. Це діяльність, яка полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом чого є відповідність продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню.

Об'єкти стандартизації:

1. Продукція.
2. Процеси та послуги.
3. Персонал чи органи, які здійснюють конкретні функції тощо.

Згідно з законодавством застосовуються такі види стандартів (стандарт – це документ, який розроблений та затверджений уповноваженим органом, який містить в собі термінологію, певну позначку цієї продукції, маркування, пакування тощо) :

1) *Національні стандарти* – це державні стандарти України, які прийняті центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації та доступні до широкого кола користувачів (наприклад, державні будівельні норми та правила);

2) *Галузеві стандарти* – порядок розроблення, затвердження та використання яких встановлюється органом, до сфери управління якого входять підприємства, установи та організації, науково-технічні товариства та спілки, до компетенції яких належать питання організації робіт зі стандартизації (в транспортній сфері, наприклад, розробляються певні стандарти Міністерством інфраструктури);

3) *Стандарти підприємств* – розробляються тільки в межах певного підприємства.

Застосування стандартів є обов'язковим для таких суб'єктів:

1. Для суб'єктів господарювання, якщо на стандарти є посилання в технічних регламентах.

2. Для учасників угод щодо розроблення, виготовлення чи постачання продукції, якщо в ній є посилання на певні стандарти.

3. Для виробника чи постачальника продукції, якщо він склав декларацію про відповідність продукції певним стандартам.

Відповідальність за порушення:

1. Передача замовнику або у виробництво конструкторсько-технологічної та проектної документації, яка не відповідає вимогам стандартів, то розробник цієї документації сплачує штраф у розмірі 25 % від вартості розробки.

2. У разі реалізації продукції, що не відповідає стандартам – 25 % від вартості реалізованої продукції.

3. За реалізацію на території України імпоротної продукції, яка також не відповідає вимогам стандартів, стосовно безпеки для життя та здоров'я людей – 50% від вартості реалізованої продукції.

4. За реалізацію продукції, забороненої для випуску органами державного нагляду – 100 % від вартості реалізованої продукції.

5. За ухилення підприємця від пред'явлення органам державного нагляду продукції, яка підлягає контролю, сплачується штраф у розмірі 25 % вартості продукції, що випущена з моменту ухилення.

8 Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності

План

1. Поняття та загальна характеристика зовнішньоекономічної діяльності

2. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності

3. Зовнішньоекономічний договір

8.1 Зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД), згідно зі ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», визначається як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що відбувається як на території України, так і за її межами.

Згідно з ч. 1 ст. 377 Господарського кодексу, *зовнішньоекономічною діяльністю* суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у ч. 1 ст. 139 цього Кодексу, та/або робочою силою.

Проте ні перше, ні друге (вдосконалене та, відповідно, ґрунтовніше) визначення не віддзеркалюють усіх ознак зовнішньоекономічної діяльності, які можна виявити шляхом аналізу відповідних положень Господарського кодексу (зокрема статей 377-389) і Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Характерними рисами зовнішньоекономічної діяльності є:

1. Належність зовнішньоекономічної діяльності до господарської діяльності, основним спрямуванням якої є виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України);

2. Обов'язкова наявність такої складової господарської діяльності, як перетин митного кордону України робочою силою та/або майном, що характеризується як сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів;

3. Особливий суб'єктний склад (ст. 378 Господарського кодексу України): здійснення ЗЕД *вітчизняними суб'єктами господарювання*, які мають статус індивідуального підприємця чи господарської організації з правами юридичної особи, та *підрозділами/структурними одиницями* (без

прав юридичної особи) іноземних господарських організацій, що мають постійне місцезнаходження на території України і зареєстровані у встановленому законом порядку;

4. Спеціальний режим господарської діяльності, обумовлений спеціальним правовим регулюванням і, відповідно: а) встановленням низки заборон, обмежень щодо кола суб'єктів ЗЕД, видів господарської діяльності, порядку її здійснення з метою забезпечення інтересів національної економіки та національного товаровиробника; б) створенням системи спеціальних органів, що здійснюють державне регулювання у сфері ЗЕД (Державна митна служба, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі), та покладенням певних функцій щодо регулювання ЗЕД на Міністерство економіки та з питань економічної інтеграції України, Антимонопольний комітет України, Національний банк України та інші органи; в) застосуванням специфічних засобів державного регулювання, в тому числі: ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій, державної реєстрації зовнішньоекономічних договорів (контрактів), контролю за здійсненням ЗЕД, можливістю застосування специфічних санкцій за порушення правил здійснення зовнішньоекономічної діяльності (припинення експортно-імпортних операцій, застосування антидемпінгових заходів, застосування індивідуального режиму ліцензування).

Зовнішньоекономічною діяльністю є господарська діяльність за участю вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, складовою якої є перетин митного кордону України майном та/або робочою силою, і яка здійснюється в спеціальному правовому режимі.

Різновиди зовнішньоекономічної діяльності

До видів зовнішньоекономічної діяльності належать:

- експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили;
- надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, зокрема: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не заборонені законами України; надання зазначених вище послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України;
- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;
- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;

– кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;

– спільна підприємницька діяльність між вітчизняними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;

– підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;

– організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках;

– товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, що базується на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

– орендні, зокрема лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

– операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах і на міжбанківському валютному ринку;

– роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами;

– інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені законами України.

Щодо *посередницьких операцій*, під час здійснення яких право власності на товар не переходить до посередника (на підставі комісійних, агентських договорів, договорів доручення тощо.), у ст. 4 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» міститься спеціальне положення: подібні операції здійснюються суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності *без обмежень*.

8.2 Учасниками зовнішньоекономічної діяльності є різні категорії осіб, які за їх рольовими функціями та повноваженнями можна поділити на такі групи:

- суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності (особи, які безпосередньо здійснюють зовнішньоекономічну діяльність);
- особи, що забезпечують функції (в комплексі чи окремо визначені) щодо управління ЗЕД;
- споживачі в широкому розумінні (громадяни, суб'єкти господарювання, негосподарські організації);
- посередники (особи, які надають суб'єктам ЗЕД послуги організаційного, консультаційного та іншого характеру щодо сприяння в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності).

Спеціальне законодавство про зовнішньоекономічну діяльність приділяє особливу увагу першим двом категоріям учасників зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням їх визначальної ролі в організації та здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Проте це законодавство містить деякі колізійні положення щодо правового статусу зазначених осіб, що значною мірою зумовлено прийняттям Господарського кодексу зі спеціальним розділом про зовнішньоекономічну діяльність без внесення відповідних змін до Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність». Коло суб'єктів ЗЕД визначається по-різному.

Відповідно до ст. 3 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є такі:

- фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;
- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні, які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації тощо), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;

- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;
- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні, які мають постійне місцезнаходження на території України;
- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

Господарський кодекс (ст. 378) закріпив вужче коло суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, передбачивши, що ними є (можуть бути) суб'єкти господарювання, зазначені в пунктах 1, 2 ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу (тобто господарські організації зі статусом юридичної особи, створені відповідно до законодавства України (Цивільного кодексу, Господарського кодексу, спеціальних законів) та громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

8.3 Відповідно до ст. 1 Закону «Про ЗЕД», *зовнішньоекономічний договір (контракт)* – це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Ознаками такого договору, що дають змогу виокремити його в окрему групу господарських договорів, є:

1. *Особливий суб'єктний склад*: сторонами в договорі є вітчизняний суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності та іноземний контрагент.

2. *Особливості змісту договору*: права та обов'язки його сторін щодо здійснюваної ними ЗЕД (*зовнішньоекономічних операцій*); обов'язковість урахування типових платіжних умов і типових захисних застережень (передбачається постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21 червня 1995 року № 444 «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті»); при укладенні договорів на реалізацію товарів (купівлі-продажу, поставки) враховувати Правила ІНКОТЕРМС відповідно до ст. 265 ГК та Указу Президента України від 4 квітня 1994 року № 567 «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів».

3. *Спеціальні вимоги щодо права, яке застосовується у таких випадках*: 1) при визначенні змісту договору (права та обов'язки сторін договору визначаються правом країни, обраної сторонами при його

укладенні або внаслідок подальшого погодження; якщо сторони не погодили це питання, то їх права та обов'язки визначаються правом місця укладання договору, яке визначається законами України (зокрема ст. 6 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»); 2) при прийманні виконання (застосовується право країни, обраної сторонами; якщо такого погодження не було, береться до уваги право місця проведення такого приймання).

4. *Спеціальні вимоги щодо форми договору*: як загальне правило: письмова форма, якщо інше не встановлено законом чи чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України; форма зовнішньоекономічного договору/контракту (в тому числі модифікація письмової форми) визначається правом місця його укладення (місце укладення договору/контракту визначається відповідно до законів України); форма договорів щодо нерухомого майна, розташованого на території України, визначається законами України; вимоги щодо форми зовнішньоекономічного договору визначаються ГК (ст. 382), Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність» (ст. 6), Положенням про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затв. наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції від 06.09.2000 № 201.

5. *обов'язковість державної реєстрації* визначених законом видів зовнішньоекономічних договорів/контрактів, що здійснюється відповідно до встановленого порядку (ст. 383 Господарського кодексу України; постанови Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 № 155 «Про затвердження Порядку реєстрації зовнішньоекономічних контрактів (договорів) на здійснення експортних операцій з металоломом»; Положення про порядок реєстрації договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за залученими від нерезидентів кредитами, позиками в іноземній валюті: затв. постановою Правління Національного банку України від 22.12.1999 № 602).

6. *Особливості порядку розгляду договірних спорів*: визначення за згодою сторін з відповідною фіксацією у договорі юрисдикційного органу (державні суди України чи конкретний міжнародний третейський суд/арбітраж, створений на території України чи іншої країни).

Враховуючи положення ст. 4 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», зовнішньоекономічні договори можна поділити на кілька видів залежно від предмета договору:

- на експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили;
- щодо надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не

заборонені законами України; надання вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України;

- кооперації (наукової, науково-технічної, науково-виробничої, виробничої, навчальної тощо) з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;

- здійснення міжнародних фінансових операцій та операцій з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;

- щодо кредитних і розрахункових операцій між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;

- про спільну підприємницьку діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;

- про підприємницьку діяльність на території України, пов'язану з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;

- про організацію та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібної торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках;

- про товарообмінні (бартерні) операції та іншу діяльність, побудовану на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- про орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- щодо здійснення операцій з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах і на міжбанківському валютному ринку;

- щодо здійснення посередницьких операцій, при здійсненні яких право власності на товар не переходить до посередника (на підставі комісійних, агентських договорів, договорів доручення та ін.);

– інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені законами України.

Регулювання окремих видів зовнішньоекономічних договорів здійснюється в спеціальному порядку. Це стосується таких договорів:

– про здійснення *товарообмінних (бартерних) операцій* (регулювання відносин, що складаються при цьому, здійснюється Законом від 23.12.1998 «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності», постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.1999 № 756 «Про деякі питання регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності»);

– про *операції з давальницькою сировиною* (Закон України від 04.10.2001 «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах»);

– *комісії та консигнації* (постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2002 р. № 445 «Про затвердження порядку віднесення операцій резидентів при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності до договорів виробничої кооперації, консигнації, комплексного будівництва, оперативного та фінансового лізингу, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України».

Навчальне видання

КИЛИМНИК Інна Ігорівна
БРОВДІЙ Алла Михайлівна
ДОМБРОВСЬКА Алла Володимирівна

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисциплін

ПРАВО (ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО)

та

ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ПРАВОЗНАВСТВО

(для студентів усіх форм навчання та спеціальностей)

Відповідальний за випуск *І. І. Килимник*
За авторською редакцією
Комп'ютерне верстання *А. М. Бровдій*

План 2017 поз. 207Л

Підп. до друку 21.02.2018. Формат 60×84 /16
Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 5,0
Зам. № Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Машала Бажанова, 17, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК 5328 від 11.04.2017.